

XV. -XVI. Yüzyıllarda Keçiborlu Kazası

Behset KARACA*

ÖZET

Osmanlı Arşivlerindeki tapu tahrir defterlerini temel alarak Anadolu'nun kırsal ve küçük bir kazası olan Keçiborlu'nun XV. ve XVI. yüzyıllardaki sosyal ve ekonomik yapısını incelemeye çalıştık.

Keçiborlu'da nüfusun önemli bir kısmı köylerde toplanmıştır. Fakat birkaç köy hariç köylerin çoğu 25-30 hanenin altında yerleşim yerleridir. Üretimden alınan vergiler dikkate alındığında, köylerin ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılıkla geçindiği görülmektedir. Tarım ürünlerinin içinde ise arpa ve buğday ağırlıklıdır. Bunun yanında şehir merkezi ve bazı köylerde bağcılığın da önem arz ettiğini görmekteyiz. Keçiborlu kazasında fazla konar-göçerlere rastlanmamıştır. 1478 tarihinde 1 adet Yörük cemaati kaydedilmiştir. 1522 tarihinde ise 2 adet Yörük cemaati kaydedilmiştir. Keçiborlu şehri bir kasaba görünümünde küçük bir yerdir. Ticari ve sanayi faaliyetler kısıtlıdır. Ayrıca genelde Keçiborlu kazasında sanayi ve ticari faaliyetlerin çok gelişmediği görülmektedir.

Keçiborlu'da çok fazla vakıf bulunmamaktadır. 1530 tarihinde 13 adet vakıf bulunduğunu ve bunların da çoğunun köylerde yer aldığını görmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Keçiborlu, Keçiborlu köyleri, Keçiborlu şehri.

The Country of Keciborlu in the XV-XVI Centuries

ABSTRACT

We tried to analyse Anatolia's a small and rural county Keciborlu and its social and economic structures in the centuries XV. XVI with using land registry and drafting records in Ottoman chronicles.

In Keciborlu, villages are densely populated. But except from a few villages, most of the villages have residences less than 25-30. When taxes from the production is considered, it can be seen that villages predominantly maintain their survival with agriculture and animal husbandry. Barley and wheat are common within the agricultural products. Also; in the center of cities and some of the villages, viniculture has an important part in agriculture. In Keciborlu, there hasn't been lots of nomads. In the year of 1478 a yuruk society was recorded and in the year of 1522 two yuruk societies were recorded. The city of Keciborlu is a small place which looks like a county. Commercial and industrial activities are limited. Also it can be seen that in Keciborlu, commercial and industrial activities hasn't developed so much.

In Keciborlu, there has'nt been lots of endowed institutions. In the year of 1530 there were 13 endowed institutions and most of them were in villages.

Key words: Keciborlu, the villages of Keciborlu, the city of Keciborlu

* Yrd. Doç. Dr. S.D.Ü., Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Öğretim Üyesi, karaca@fef.sdu.edu.tr.

Giriş

1. Keçiborlu Adının Anlamı, Kazanın Coğrafi Özellikleri, Tarihi Gelişimi ve İdari Durumu

a. Keçiborlu Adının Anlamı

“Keçi” ve “bor” kelimelerinin birleşmesinden oluşan Keçiborlu isminin nereden geldiği, ne anlam taşıdığı ve kimler tarafından verildiği konusu tam olarak aydınlatılamamış olup, bu konuda değişik görüş ve rivayetler vardır. Oğuz dilinde “keçi” yani “kiçi” küçük, bor ise işlenmemiş taşlık, sert, ekilmemiş toprak, bor asidi gibi anlamlara gelmektedir¹. Bor kelimesinin Türkçedeki en önemli manası şaraptır. Yine, halk bor kelimesini bahadır, yiğit anlamında kullanmaktadır. Bazı kaynaklarda ise bölgede oturanların Niğde'nin Bor ilçesinden geldikleri, bunların bir kısmının Uluborlu'ya bir kısmının da Keçiborlu'ya yerleştikleri ve Keçiborlu'ya yerleşenlerin buraya küçük borlu manasına gelen “Kiçiborlu” ismini verdikleri belirtilmektedir. Ayrıca bölgenin arazi yapısına izafeten küçük, taşlık yer anlamında buraya bu ismin verildiği zikredilmektedir².

b. Keçiborlu Kazasının Coğrafi Konumu ve Özellikleri

Keçiborlu, Akdeniz bölgesinin Göller Yöresinde yer almaktadır. Ortalama rakımı 1010 m. civarındadır. Bugünkü Keçiborlu'nun doğusunda Isparta merkez ilçesi, güneyinde Burdur gölü, kuzeyinde Gönen ve Uluborlu ilçeleri ve batısında Afyon ilinin Dinar ve Başmakçı ilçeleri yer almaktadır. XV. ve XVI. yüzyıldaki idari yapısında ise bugünkünden daha geniş alana sahip olduğunu ve bugün Başmakçı ve Dinar'a bağlı olan bazı yerlerin buraya dâhil olduğunu görmekteyiz. İlçe, Batı Torosların kuzey uzantıları üzerinde yer almaktadır. İlçenin en yüksek yeri, 1890 m. İle Akdağ'dır. İlçenin güney ve güney doğusunda, Kılıç, Senir ve Gümüşgün ovaları vardır. Bitki örtüsü bakımından zengin değildir. Söğüt dağları çam, ardıç, pınar, meşe ve maki ile kaplıdır³. Keçiborlu kazasının köylerinin ve yerleşim yerlerinin önemli bir kısmı Acıgöl'ün doğusunda ve Burdur gölü'nün kuzey ve kuzey doğusunda kalmaktadır. Dolayısıyla bu göllerin buranın fiziki yapısında ve coğrafi özelliklerinin oluşmasında önemli bir yeri vardır⁴.

¹ Sait Demirdal, *Bütünüyle Uluborlu*, Acar Matbaası, İstanbul, 1968, s. 62–64.

² Sait Demirdal, *a.g.e.*, s. 62–64; Ayşe Özdemir, *19 Yüzyıl Ortalarında Keçiborlu Tarihi, Sosyal ve Ekonomik Hayatı*, Gülemdam Yayınevi, Isparta, 2007, s. 9; *2003 Isparta İl Yıllığı*, Isparta Valiliği, 2003, s. 501.

³ *2003 Isparta İl Yıllığı*, s. 501.

⁴ Zeki Arıkan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fak. Yay., İzmir, 1988, s. 15–17; Yine, Hamid sancağının sınırları, köyleri, fiziki yapısı ve kapladığı alan ile ilgili olarak şu defterdeki haritaya bkz. *438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530)*, I, B.D.A.G.M., Ankara, 1993; Ayrıca, Isparta ilinin coğrafi özellikleri, iklimi, bitki örtüsü ve sınırları ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Kadir

c. Keçiborlu Kazasının Tarihi Gelişimi

Keçiborlu, Pisidya bölgesinde yer almaktadır. Pisidya bölgesi ise Likya ve Pamfilya gibi tarih boyunca Anadolu'nun en eski ve en önemli yerleşim yeri olmuştur. İlkçağdan kalma birçok tarihi şehir, höyük, mağara ve harabeler, Hamid-ili'nin eskiden beri yerleşme yeri olduğunu ve farklı medeniyetlere beşiklik ettiğini göstermektedir. Mesela bu bölgede olan Fari antik kenti bugünkü Kılıç kasabası yakınındadır ve en eski yerleşme yerlerinden birisidir. Dolayısıyla Hamid-ili'nin kazalarından biri olan Keçiborlu'ya da çok eski devirlerden beri yerleşilmiştir⁵.

X. ve XI. asırda meydana gelen büyük Türk muhaceretinin etkisiyle Anadolu Türkleşmeye başlamıştır. Bilhassa, Selçuklu Devleti'nin yıkılmaya yüz tutmasıyla birlikte Anadolu'yu istilaya başlayan Moğolların önünden kaçan Türkmen boyları özellikle Batı Anadolu'ya Bizans Devleti hududuna kadar gelmişler, bu bölgelere yığılmışlardır⁶. XIII-XIV. yüzyıl kaynakları, Batı Anadolu'da Selçuklu-Bizans sınırlarında binlerce çadırılık göçebelerin bulunduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda Antalya ile Konya arasındaki dağlarda Hamidoğlu Türkmenlerinin yaşadıkları, Antalya'nın kuzeyinde Denizli dağları çevresindeki Türkmenlerin de 200.000 çadır olduğu belirtilmektedir⁷. Bu süreçten Keçiborlu da nasibini almış ve bu bölgede Türk yerleşmesi başlamıştır.

Türkiye Selçuklu sultanı *III. Kılıç Arslan* devrinde, 1203'de *Eğridir, Borlu, Yalvaç ve Antalya*'nın fethinden sonra bu bölgeye *Hamid Bey*'e bağlı Türkmenler yerleştirilmiş ve yüzyıl sonra da Hamid Bey'in torunu *Dündar Bey*, büyük babasının (Hamid Bey) adıyla Hamidoğulları Beyliğini kurmuştur. Uluborlu ve Eğirdir başta olmak üzere Keçiborlu da bu beyliğin eline geçmiştir. Faal bir emir olan Dündar Bey, beyliğin sınırlarını güney yönünde genişleterek Gölhisar, Korkutelî ve daha sonra da Antalya'yı (1301) ele geçirmiştir⁸. Keçiborlu ve çevresi uzun yıllar

Temurçin, *Isparta İli Ekonomik Coğrafyası*, Ankara Üniversitesi S.B.E. Coğrafya (Beşeri ve İktisadi Coğrafya) Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2004.

⁵ Pisidya bölgesi birçok tarihi süreç geçirmiş ve değişik mücadelelere sahne olmuştur. Bu dönemler Hellenistik dönem öncesi, Hellenistik dönem, Roma dönemi, Roma kolonileri dönemidir. Bu süreçte bu bölgenin birçok yerinde şehirler kurulmuş ve yerleşimlere sahne olmuştur. Bu bölgenin ilkçağlardaki durumu, geçirdiği tarihi süreç ve eski medeniyetleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Mehmet Özsait, *Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi*, İ.Ü.E.F. Yay., İstanbul, 1985; 2003 *Isparta İl Yıllığı*, s. 499-500.

⁶ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, Nakışlar yay., İstanbul, 1984, s. 1-13, 505; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, İstanbul, 1980, s. 304.

⁷ Arıkan, *a.g.e.*, s. 83.

⁸ Hamid oğulları beyliğinin kuruluşu ve faaliyetleri konusunda daha geniş bilgi için bkz. Yaşar Yücel-Ali Sevim, *Türkiye Tarihi*, c. I, TTK, Ankara, 1990, s. 229; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, TTK, s. 62-69; Şehabettin Tekindağ, "Teke-eli ve Teke-Oğulları", *TED*, sayı: VII-VIII (1977), s. 55-94.

Hamidoğulları yönetimi altında kalmıştır. 1391 tarihinde Yıldırım Bayezid Karamanoğullarına karşı düzenlediği sefer esnasında Hamid-ilini almış ve yönetimini oğlu İsa Beye vermiştir⁹. Böylece bu bölgede Osmanlı yönetimi başlamıştır. Fakat Teke ve Hamid-ili bölgesinin tamamının Osmanlıların eline geçmesi ve kesin olarak bu bölgede Osmanlı yönetiminin başlaması ise 1397’lerde gerçekleşmiştir¹⁰. Bu bölgenin Osmanlı Devleti’nin eline geçmesiyle burada istikrar ve huzur sağlanmış ve uzun süre problemle karşılaşılmamıştır. Fakat daha sonra 1511 tarihinde Antalya’da çıkan Şahkulu isyanı bu bölge ile birlikte Keçiborlu’yu da etkilemiştir. Bunun sonucu olarak bazı köyler mezraya dönüşmüş ve sürgünler gerçekleşmiştir¹¹. Yine Heterodoxe eylemlerle ilgisi olmayan sürgünler de bu bölgeden İstanbul, Rodos ve Kıbrıs gibi yerlere yapılmış ve buraların demografik yapısının değişmesinde etkili olmuştur. Daha sonraki dönemlerde Hamid sancağında Anadolu’nun diğer bölgelerinde olduğu gibi suhte olaylarının etkisini görmekteyiz. Özellikle suhte olaylarının 1573–1574 tarihlerinde yoğunlaştığını Mühimme Defterlerindeki hükümlerden takip etmek mümkündür¹². Bu bölgedeki suhte olaylarıyla ilgili en eski kayıt ise 1558 tarihlidir. Bu dönemdeki İran savaşları, devletin sosyal ve ekonomik yönden zayıflamasında ve bu olayların oluşmasında etkili olmuştur. Ayrıca, XVI. yüzyılın ikinci yarısında sancaktaki mücerred (bekâr) nüfusun artış göstermesinin de bu gibi olayların artmasında ve meydana gelmesinde

⁹ Y. Yücel-A. Sevim, *Türkiye Tarihi*, c. II, TTK, Ankara, 1990, s. 45.

¹⁰ Behset Karaca, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2002, s. 44.

¹¹ Şahkulu isyanının sebep ve sonuçları, Osmanlı Devleti ile Safevi Devleti arasındaki ilişkiler ve bunların Yörüklerle etkileriyle ilgili olarak daha ayrıntılı bilgi için bkz. Karaca, *a.g.e.*, s. 46–51; Karaca, “Yavuz Sultan Selim Dönemi Osmanlı-Safevi İlişkileri”, *S.D.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 9, Isparta, 2003, s. 71–86; Karaca, “Safevi Devleti’nin Ortaya Çıkışı ve II. Bayezid Dönemi Osmanlı-Safevi İlişkileri”, *Türkler*, IX, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 409–418; Arıkan, *a.g.e.*, s. 20–22; Karaca, “Osmanlı Devleti’nde Konar-Göçer Zümrelerin (Yörükler) Safevi Devletiyle İlişkileri”, *Araştırmalar-İnsani Bilimleri Araştırmaları*, sayı 14, Isparta, 2005, s. 17–36; Karaca, “XVI. Yüzyılda Eğirdir ve Çevresinde Konar-Göçerler (Yörükler)”, *Tarihi Kültürel Yönleri İle Eğirdir, 1. Eğirdir Sempozyumu 31 Ağustos -1 Eylül 2001*, s. 457–472; Karaca, “XVI. Yüzyılda Gölhisar Kazasının Sosyal ve Ekonomik Durumu”, *1. Burdur Sempozyumu 16–19 Kasım 2005 Bildiriler*, c. I, Burdur, 2007, s. 759-774.

¹² Bölgedeki suhte olaylarının etkisi, önlemek için ne gibi önlemler alındığı ve nerelerde meydana geldiğini Mühimme hükümlerinden öğrenmekteyiz. Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. 25 Muharrem 981 tarihli hüküm: *BOA, MD (Mühimme Defteri) 22*, s. 26/56; 20 Safer 981 Tarihli hüküm: *MD 22*, s. 84/172; 19 Rebiyülevvel 981 Tarihli hüküm, *MD 22*, s. 153/304; 26 Muharrem 982 Tarihli hüküm, *MD 24*, s. 258/686; 10 Şaban 981 Tarihli hüküm, *MD 25*, s. 8/58; 20 Muharrem 982 tarihli hüküm, *MD 25*, s. 137/1462; 20 Muharrem 985 Tarihli hüküm, *MD 30*, s. 7/16; 15 Cumadelula 985 Tarihli hüküm, *MD 31*, s. 124/296; 12 Safer 986 Tarihli hüküm, *MD 34*, s. 122/267; 15 Cumadelahire Tarihli hüküm, *MD 35*, s. 159/404; 23 Cumadelahire 986 Tarihli hüküm, *MD 35*, s. 179/456; 9 Safer 987 Tarihli hüküm, *MD 36*, s. 175/480; 28 Zilhicce 990 Tarihli hüküm, *MD 48*, s. 265/783

etkisi olmuş olmalıdır. Daha sonra 1587 yılına doğru suhte olayları azalmaya ve önemini yitirmeye başlamış olmasına rağmen Anadolu sancakları tam olarak durulmamıştır. Bu defa Celali olayları baş göstermiş ve Hamid sancağı suhte ayaklanmalarından olduğu kadar Celali başkaldırılarından da çok zarar görmüştür¹³. İşte Hamid sancağının bir kazası olan Keçiborlu'nun da bu olaylardan etkilendiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu gibi rahatsızlıklar haricinde bölgede çok önemli karışıklıklara ve problemlere uzun süre pek rastlanılmamıştır.

d. Keçiborlu Kazasının İdari Durumu

Geniş sınırlara sahip ve çok sayıda kazayı içine alan sancak çalışmalarında incelenen sahaya ilişkin detaylı bilgiler ortaya koymak zordur. Özellikle ekonomik ve sosyal faaliyetleri köy köy incelemek bu tarzda çalışmalarda mümkün değildir. Bu gibi sebeplerden araştırmanın konusunun tespitinde daha küçük bir saha ele alınarak XV. ve XVI. yüzyıllarda kırsal bir kazadaki sosyo-ekonomik gelişme takip edilmeye çalışılmıştır. XV. ve XVI. asırda Hamid sancağı birçok kazadan meydana gelmesine rağmen çalışma sahası bu saydığımız sebeplerden dolayı Keçiborlu kazasıyla sınırlandırılmıştır¹⁴.

Osmanlı taşra teşkilatının temel idarî birimini teşkil eden sancaklar, bir veya bir kaç kazaya ayrılmışlardır. Kazalar ise bir alt birim olarak nahiyelerden meydana gelmektedir¹⁵. Kaza, ticari, ekonomik, sosyal ve kültürel üstünlüğü ile çevrenin merkezi olmuş bir kasaba veya şehir ile böyle bir topluluk merkezini çevrelemiş köylerin teşkil ettiği idari bir birliktir. Bundan dolayı, kazanın doğuşu, iktisadi, içtimai,

¹³ Arıkan, *a.g.e.*, s. 22–35.

¹⁴ Keçiborlu kazası 1478 tarihinde Gönen kazasına bağlı bir nahiye durumundadır. Gönen haricinde Hamid sancağı bu tarihte şu kazalardan meydana gelmektedir: Gölhisar, İrle, Burdur, Isparta, Barla, Eğirdir (Afşar, Anamas ve Yuva nahiyeleri ile birlikte), Yalvaç, Uluborlu (*BOA, TD 30* s. 1-639); 1501 tarihinde ise Hamid sancağı, Gölhisar (nahiye-i Karaağaç ile birlikte), İrle, Burdur, Keçiborlu, Gönen, Isparta, Eğirdir (Yuva ile birlikte), Barla (Afşar ile birlikte), Ağlasun, Yalvaç ve Karaağaç, Uluborlu kazalarından meydana gelmektedir. Fakat bu defterin Keçiborlu kazası ile ilgili kısmı eksik olduğu için defterden yeterli derecede faydalanılamamıştır. Ancak defterin sonunda toplam avarız haneleri verilmiştir. Biz de bu verilerden belirli ölçüde istifade etmeye çalıştık. (*BOA, TD 994*, s. 1–406); 1522 tarihinde Hamid sancağı Karaağaç Gölhisarı (nahiye-i Yavice ile beraber), Gölhisar, İrle, Burdur, Uluborlu, Keçiborlu, Gönen, Isparta, Ağlasun, Eğirdir (nahiye-i Anamas, Yuva ve Karataş ile beraber), Afşar, Yalvaç, Karaağaç kazalarından müteşekkildir (*BOA, TD 121*, s. 1–573); 1530 tarihinde ise Hamid sancağı Karaağaç Gölhisarı ma'a nahiye-i Yavice, İrle, Gölhisar, Burdur, Uluborlu, Keçiborlu, Gönen, Isparta, Ağlasun, Eğirdir ma'a Yuva, Afşar ma'a nahiye-i Barla, Yalvaç ma'a nahiye-i Karaağaç kazalarından meydana gelmektedir (*BOA, TD 438*, s. 246-331).

¹⁵ Nahiyenin ifade ettiği anlamlar ve özellikleri hakkında daha geniş bilgi için bkz.. M. Tayyib Gökbilgin, "Nahiye", *İA*, IX, Eskişehir, 1997, s. 37-39; Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, TTK, Ankara, 1991, s. 38, dipnot 12; Mehmet Ali Ünal, "XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı İdari Yapısı", *Osmanlı Araştırmaları*, XII, İstanbul, 1992, s. 382

coğrafi ve kültürel şartların belirlediği tarihi bir seyir içerisinde vuku bulmuştur¹⁶.

XV. ve XVI. asırda Keçiborlu kazası Hamid sancağına tabidir. Osmanlı taşra yönetimi içinde Hamid Sancağı olarak isimlendirilen bölge ise Anadolu Eyaletine bağlı olup, bugün kabaca Isparta-Burdur illeriyle Denizli ilinin Acıpayam yöresini içine almaktadır. Bugünkü Burdur'un Bucak ilçesinin büyük çoğunluğu ise Teke Sancağı'nda yer almaktadır¹⁷. Keçiborlu kazası bu dönemde, günümüzdekinden daha geniş sınırlara ve alana sahiptir. Biz Keçiborlu kazasının bu dönemdeki idari, siyasi, sosyal ve ekonomik durumunu büyük ölçüde tahrir defterlerinden istifade etmek suretiyle ortaya koymaya çalışacağız.

Araştırma sahasını kapsayan en eski tarihli mufassal tahrir defteri ise TD 30 numaralı defter olup, II. Mehmed'in son yıllarında yapılan tahrir sonuçlarını ihtiva etmektedir. 1478'lerde düzenlenen bu tahrirde Keçiborlu "kaza-i Gönen zeamet-i Keçiborlu" şeklinde geçmektedir. Nefs-i Keçiborlu'dan bahsedildikten sonra köyleri ve mezarlarına geçilmektedir. Bu ifadeden çıkan sonuca göre Keçiborlu XV. asrın ikinci yarısında Gönen'e bağlı bir nahiye durumundadır¹⁸.

Hamid sancağına ait ikinci mufassal defter ise II. Bayezid döneminde (1501'ler) yapılan tahrirleri kapsamaktadır. Ancak bu defter eksiktir ve Keçiborlu ile birlikte bazı kazalar bulunmamaktadır. Bundan dolayı bu defterden sınırlı şekilde istifade edilmiştir. TD 121 numaralı mufassal defter I. Süleyman'ın hükümdarlığının ilk yıllarındaki (1522) yapılan tahririn defteridir¹⁹. TD 438 numaralı defter (1530 tarihli) ise 1522 tahririndeki verilerden istifade etmek suretiyle meydana getirilmiştir. Bu defter ile 1522 tarihli defter çok az farklılıklarla birbirini tutmaktadır. Bu ufak farklılıklar da tahrir emininin hatasından kaynaklanmış olmalıdır. Çünkü az önce söylediğimiz gibi 1522 tahririnin sonuçlarını ihtiva etmektedir²⁰. 1567-68 yıllarına ait olan defterle ilgili olarak ise Zeki Arıkan'ın verilerinden istifade edilmiştir.

¹⁶ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, c. II, Cem Yay., İstanbul, 1995, s. 59-60.

¹⁷ Arıkan, *a.g.e.*, s. 15; Karaca, *a.g.e.*, s. 65.

¹⁸ Keçiborlu kazası bu defterde 219-250 sayfalar arasında yer almaktadır. 1478 tarihindeki durumu bu defterden istifade etmek suretiyle ortaya konmuştur. Buradan faydalanılarak birçok tablo meydana getirilmiştir (TD 30, s. 219-250).

¹⁹ Keçiborlu kazası bu defterde 236-261. sayfalarda yer almaktadır. Kazanın 1522 tarihindeki durumu birçok tablo yapılarak bu defterden istifade etmek suretiyle ortaya konmuştur (TD 121, s. 236-261).

²⁰ Keçiborlu kazası bu defterde 277-280. sayfalarda yer almaktadır. Kazanın 1530 tarihindeki durumu bundan istifade etmek suretiyle ortaya çıkarılmıştır (TD 438, s. 277-280).

2. XV. ve XVI. Yüzyıllarda Keçiborlu Kazası

Tahrir Defterlerinde yerleşmeler nefis, karye ve mezra olarak üç guruba ayrılmıştır. Nefis şehir ve kasabanın, karye ve mezra ise kır yerleşmesinin karşılığı olarak kabul edilmektedir. Kazada mezraya dönüşen köyler olduğu gibi mezranın köye dönüştüğü de görülmektedir. Kaza sınırında geçici iskân merkezi kabul edilen yaylak da bulunmaktadır. Mezraların ve yaylakların dışında çiftlik adıyla köy haricinde deftere kaydedilmiş tarım alanları da yer almaktadır. Bu yerleşme türlerini ve Keçiborlu kazasında bunların dağılımını ortaya koymaya çalışacağız.

a. Keçiborlu Şehri ve Şehrin Sosyo-Ekonomik Durumu

Yerleşmeyi, ekonomik şartlar, yerleşim alanının korunaklı ve güvenli bir konum arz etmesi, bir akarsuyun yanında bulunması, bölgedeki yol şebekelerinden yararlanma imkânlarına sahip olma gibi faktörler etkilemektedir²¹. Ayrıca, *kentsel* ve *kırsal* yerleşme alanları birbirinden farklı nitelikler taşımaktadır. Kentsel yerleşme kavramı, nispeten daha önemli sayılan, daha yoğun nüfusa sahip ve özellikle tarım dışı faaliyetlerle uğraşan topluluklar için kullanılmaktadır. Buna karşılık kırsal yerleşme kavramı, bir dereceye kadar daha önemsiz, daha dağınık bir şekilde yerleşmiş ve geniş ölçüde tarımsal işlerle uğraşan topluluklar için kabul edilmiştir. Bu ifadelerle göre, kentsel ve kırsal yerleşmenin en belirgin ayrıcı kıstası nüfus yoğunluğu ve üretim biçiminin tarım dışı alanlara yönelik olması ve pazar etkinliklerinin bulunması, idari olarak da kadının yer almasıdır²².

Pazaryeri, çarşı, esnafa ait dükkânların bulunması, şehir çevresindeki kırsal bölge ve köylerde hâsıl olan tarımsal ürün ile şehirde üretilen çeşitli malların değişimi için gerekli altyapıyı oluşturmaktadır. Bunların yanı sıra han, hamam, kervansaray, medrese, cuma camisi, şehrin ve kasabanın sahip olduğu ticari ve kültürel altyapının diğer elemanlarıdır. Şehir çevreleyen surlar da oraya korunmuşluk özelliği katan bir unsur olarak eklenebilir²³.

²¹ Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Eren, İstanbul, 1989, s. 206–211; Fikret Yılmaz, *XVI. Yüzyılda Edremit Kazası*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 1995, s. 108–109.

²² Sabri Çakır-Mehmet Erbaş, “Giresun’da Kentleşme ve Kentsel Yerleşmelerin Kademelenmesi”, *İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi (1–3 Haziran 1988) Bildirileri*, Samsun, 1990, s. 35; Talip Yücel, “Türkiye’de Şehirleşme Hareketleri”, *Türk Coğrafya Dergisi*, Yıl 17, s (No) 21, İstanbul, 1961, s. 31–44; Suraiya Faroqhi, *Osmanlı’da Kentler ve Kentliler*, (Çev. Neyyir Kalaycıoğlu), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1994, s. 16; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar*, (Derleyen Salih Özbaran), İzmir, 1984, s. 4–5.

²³ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz: Faroqhi, *a.g.e.*; Hamit Sadi Selen, “XVI. XVII. Yüzyıllarda Anadolu’nun köy ve küçük şehir hayatı”, *III. Türk Tarih Kurumu Kongresi (1943)*, Ankara, 1948, s. 390–398; Gönül Tankut, “Osmanlı Şehrinde Ticarî

Şehirle ilgili yukarıdaki kıstasları ölçüt olarak aldığımızda Keçiborlu şehri, sosyal ve kültürel etkinliklerin yoğun olduğu bir bölge değildir. Küçük bir kasaba durumunda olup daha ziyade kırsal özellik arz eden bir yerdir. 1530'da 13 tane vakfa sahip olması ve bunların da birçoğunun köylerde bulunması bunu teyit etmektedir²⁴. Yine, şehirden ve ticari etkinliklerden alınan vergiler ulaşımın sonucu olarak düşüktür. Çünkü burası Anadolu'yu değişik istikametlerde kat eden ve önemli olan birçok kervan yolunun dışında kalmaktadır. Sadece Isparta-Dazkırı-Denizli yolunun üzerinde bulunmaktadır²⁵. Ticari etkinliğin bir göstergesi olan bazı vergiler de burada düşüktür. 1478 tarihinde icare-i tahinhane 1000 akça, mukata'a-i bazar-ı Keçiborlu 1500 akçadır. Diğer gelir kalemleri ise kırsal alanlarda da görülen buğday, arpa, bağ, ağnam, bostan, kovan, çayır, yonca, otlak, koz ağacı ve asiyab gibi vergilerdir. Şehrin toplam hâsılı 16056 akçadır. Keçiborlu kazasının toplam hâsılı ise 98064 akçadır ve toplam hâsılın % 16,2'si şehirden alınmaktadır. Alınan vergilerden de görüldüğü gibi küçük kasaba niteliğinde bir yerdir (Tablo 3, 12 ve 13'e bkz.)

1522 tarihinde ise Keçiborlu şehrinin toplam hâsılı 28574 akçaya çıkmıştır. Aynı tarihte Keçiborlu kazasının toplam hâsılı ise 133561 akçadır. Toplam hâsılın % 21,39'u şehirden alınmaktadır. 1478 tarihine göre şehirden alınan hâsılda biraz artış olmuştur. Şehirden alınan önemli vergiler, bazar-ı nefsi-ı Keçiborlu 1205, icare-i tahinhane 1200, ihtisab-ı nefsi-ı Keçiborlu 700, resm-i kile-i nefsi-ı Keçiborlu 600 akçadır. Muka'ata-i tamga-yı bogası hâsılı 1522 ve 1530 tarihinde 9500 akçadır²⁶. Damga, satışından önce malın niteliğini güvence altına almak amacıyla muhtesibin vurduğu mühür anlamına gelmektedir²⁷. İşte 1522 ve 1530 tarihlerinde tamga-yı bogası vergisinin olması Keçiborlu şehrinin az da olsa boya ve dokumacılıktaki etkisini göstermekte olup şehir daha öncesine göre biraz gelişme göstermiştir. Bu tarihteki geri kalan gelirleri ise az önce bahsettiğimiz gibi kırsal alanlarda da yer alan gelirlerdir. Görüldüğü gibi şehrin ticari ve ekonomik faaliyetlerinde çok önemli bir değişiklik meydana gelmemiştir.

Fonksiyonların Mekansal Dağılımı", VII. Türk Tarih Kongresi, (25-29 Eylül 1970) Kongreye Sunulan Bildiriler, c. II, TTK, Ankara, 1973, s. 773-779.

²⁴ Vakıflarla ilgili Tablo 11'e bkz.

²⁵ Teke ve Hamid bölgesindeki yollar, kervansaraylar ve bunların ticari ve ekonomik değeriyle ilgili olarak bkz. Arıkan, a.g.e., s.17-18; Karaca, a.g.e., s. 145-148.

²⁶ TD 121, s. 260; TD 438, s. 277; Ayrıca Tablo 3, 12 ve 13'e bkz.

²⁷ Boyacılığın büyük gelişme göstermesi çulhacılıkla yakından ilgilidir. XV. ve XVI. yüzyıllarda Isparta, Eğirdir, Uluborlu, Gönen ve Ağlasun bogası denilen ince pamuklu dokuma yapımında oldukça ileri gitmişlerdir. Bu şehir ve kasabalarda aynı zamanda gelişmiş el sanayi de vardır. Burada üretilen bogası ve bürüncekler Bursa'ya gitmekte ve burada boyanmaktadır. Hamid-ilinde dokunan bogası İstanbul başta olmak üzere Tuna iskelesinde, Karadeniz'den Osmanlı sınırları ötesindeki yabancı ülkelere, Lehistan, Erdel ve Macaristan'a kadar geniş bir alanın pazarlarında alıcı bulunmaktadır. Arıkan, a.g.e., s. 115-116.

Bağcılık ile sebze ve meyvelerin sulanmasında suyun önemli bir yeri vardır. Ayrıca şehrin yerleşim ve gelişmesinde su en önemli ihtiyaçlardan birisidir. Tahrir defterlerinde Keçiborlu suyundan bahsedilmesi ve bu suyun haftanın belirli günlerinde kullanılması ve bundan vergi alınması Keçiborlu şehrinin gelişmesinde suyun etkisini göstermektedir (Tablo 3, 17'ye bkz.).

Dikkatimizi çeken unsurlardan biri de 1478, 1522 ve 1530 tarihlerinde şehir merkezinde yoncadan vergi alınması ve bu yonca ekiminin daha sonraki dönemlerde de devam etmesidir²⁸.

Ayrıca şehir özelliğinin önemli bir göstergesi olan mahalleye ayrılma burada 1478, 1522 ve 1530 tarihlerinde görülmektedir. Kayıtlarda burası “*nefs-i Keçiborlu*” şeklinde geçmektedir. Yine, şehir nüfusu diğer kaza ve şehirlerle mukayese edildiğinde düşüktür. Mesela, Hamid sancağının Uluborlu, Isparta, Burdur, Yalvaç, Eğridir, Gölhisar kazaları ticari ve kültürel etkinliklerin daha yoğun olduğu ve mahalle sayılarının fazla olduğu bölgelerdir. Yine, diğer kazalarda sosyal ve kültürel gelişmenin göstergesi olan vakıflar daha fazladır²⁹.

1478 tarihinde Keçiborlu şehrine 160 nefer, 23 çift, 40 nim çift, 5 çift ortak, 90 bennak, 2 mücerred, 1 kethüda, 1 muhassıl, 1 derviş, 10 muaf kaydedilmiştir³⁰. Bu verilerden Keçiborlu şehrinin 480–500 civarında bir nüfusa sahip olduğunu söyleyebiliriz. Keçiborlu kazasındaki nüfusun ise % 16-17'si şehirde yaşamaktadır³¹. Aynı tarihte buraya bağlı

²⁸ Yonca ekimi işleminin 1844–45 tarihlerinde de 3 hane tarafından yapıldığını görmekteyiz. Bu bile bize Keçiborlu'dan alınan vergilerde, şehrin ekonomik yapısında, uzun yıllar geçmiş olmasına rağmen pek fazla bir değişikliğin olmadığını ve küçük bir kasaba görünümünü muhafaza ettiğini ortaya koymaya yetecektir. Yine XIX. asırda bağcılık ve hububat en önemli geçim kaynağıdır. Daha geniş bilgi için bkz. Özdemir, *a.g.e.*, s. 16–17, 41–46.

²⁹ Bu bölgedeki şehirlerin nüfusu, gelişmesi ve vakıfları ilgili olarak daha geniş bilgi için bkz. Arıkan, *a.g.e.*, s.42–64, 132–148; Mehmet Yaşar Ertaş, *XV.-XVI. Yüzyıllarda Karaağaç-ı Gölhisar (Acıpayam) Kazası*, Yeditepe, İstanbul, 2007, s. 78–82, 181–219; Karaca, “XVI. Yüzyılda Gölhisar Kazasının Sosyal ve Ekonomik Durumu”, s. 759–774; *TD 438*, s. 246-331.

³⁰ *TD 30*, s. 219–221; *Tablo 1*.

³¹ Buradaki nüfus hesaplamasında nefer ve haneye göre bazı sonuçlar bulunmuştur. 1478 tarihinde nüfus hane olarak değil nefer olarak kaydedilmiştir. Hamid sancağı gibi muhtelif sancaklara ait pek çok defterde nefer kaydı görülmektedir. Her bir neferi hane olarak değerlendirenler bulunmakla birlikte genelde 3 katsayısıyla çarparak haneden daha düşük bir rakam olduğunu düşünenler de vardır. Biz de burada iki şekilde nüfus hesaplamasına gideceğiz. 1478 tarihinde nefer x 3 formülünü kullanacağız. 1522 ve 1530 ile 1568 tarihlerinde nefer x 3 ile hane x 5 (haneye muaf zümreleri ekleyerek 5 ile çarpıp buna mücerredleri eklemek suretiyle nüfusu bulmaya çalışacağız) formüllerini kullanacağız. Nefer ve hane deyimleri ile ilgili olarak daha geniş bilgi için bkz. Refet Yınaç-Mesut Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri*, c. I, Ankara, 1988, s. 11 vd; Heath W. Lowry, *Trabzon Şehrinin İslamlaşması ve Türkleşmesi 1461-1483*, İstanbul, 1977, s. 95 vd; Turan Gökçe, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Lâzıkıyye (Denizli) Kazası*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), İzmir, 1994, s. 114-116; Barkan, “Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”, *Türkiyat Mecmuası*, c. X, İstanbul, 1953, s. 12 vd.; Bahaddin Yedi Yıldız, *Ordu Kazası Sosyal*

Fari ve Gölbaşı köylerinin 350 civarında bir nüfusa sahip olduğunu göz önünde bulundurursak burasının ne kadar küçük bir yerleşim yeri olduğu ortaya çıkar. Bu tarihte ayrı bir başlık altında gayr-i Müslim kaydedilmemiştir. Fakat alınan vergiler arasında gayr-i Müslimlerden alınan 250 akça ispenç resmi görülmektedir. Muhtemelen 10 civarında gayr-i Müslim hanenin burada yaşadığını bu vergiden tahmin etmek mümkündür (Tablo 1, 2 ve 15'e bkz.).

1522 tarihinde ise Keçiborlu şehrine 211 nefer, 134 hane, 48 nim çift, 15 çift, 67 bennak, 70 mücerred, 2 pir-i fani, 1 müezzin, 2 ama 1 gaib, 2 abdal, 2 zımmiyan kayıtlıdır³². Buradaki kayıtlardan da anlaşıldığı gibi Keçiborlu'da gayr-i Müslim nüfus azalmıştır. Onlar ya göç etmiş ya da Müslüman olmuş olmalıdırlar. 1522 tarihinde nefere göre 633 civarında Müslüman nüfusun burada yaşadığı tahmin edilmektedir. Haneye göre nüfusu hesaplarsak aynı tarihte 780 civarında Müslüman nüfusun burada yaşadığını tahmin edebiliriz. 1522 yılında 10 civarında gayri Müslim burada yaşamaktadır³³. Bunları da genel nüfusa eklersek Keçiborlu şehrinde 639–790 civarında kişinin yaşadığını söyleyebiliriz. 1530 tarihinde de aynı nüfusu barındırdığını görmekteyiz. Aynı tarihlerde Keçiborlu kazasının % 16-17'si şehirde yaşamaktadır. Görüldüğü gibi 1478'den 1530 tarihine önemli bir değişiklik meydana gelmemiştir (Tablo 1 ve 2'ye bkz.).

Keçiborlu'nun 1568 tarihinde ilk kez mahallelere ayrıldığını ve *Cami, Yeni Çeşme, Yukarı, Karbansaray, Akoğlu, Ermenekli* ile *Yenice* mahallelerinden meydana geldiğini görmekteyiz. Bu tarihte Keçiborlu'ya 518 nefer, 316 hane yazılmıştır. Nefer sayısına göre yaptığımız hesaplamada 1568 yılında 1554 kişi Keçiborlu şehrinde yaşamaktadır. Haneye göre ise 1750 civarında bir nüfusun bu tarihlerde yaşadığını söyleyebiliriz. Görüldüğü gibi 1522 ve 1530 tarihine göre kasabanın

Tarihi, Ankara, 1985; Göyünç, *a.g.e.*; Karaca, *a.g.e.*; s. 122. Ayrıca Keçiborlu nüfusuyla ilgili olarak *Tablo 2 ve 4'e* bkz.

³² *TD 121*, s. 236–238; Ayrıca *Tablo 1'e* bkz.

³³ Buradaki gayr-i Müslimlerin sayısında XV. yüzyıldan XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar Müslümanların aksine bir düşüş söz konusudur. Bu seyir sadece Keçiborlu'da değil diğer kasaba ve köylerde de aynı şekilde olmuştur. 1478 tarihinde Hamid-ili kasaba ve köylerinde yaşayan Hıristiyanların toplam sayısı 380 (nefer ya da hane) olarak hesaplanmaktadır. Ancak bu sayının daha fazla olması gerekmektedir. Çünkü çeşitli vakıflara ait Hıristiyan reayanın tapu defterlerine yazılmadığı bilinmektedir. Aşağı yukarı aynı tarihlere ait cizye tahsilatıyla ilgili muhasebe bilânçolarında Hamid sancağındaki Hıristiyanların 494 hane, 112 bive (dul) olduğu yazılmıştır. 1522'de ise toplam Hıristiyan sayısı 375 neferdir. Görüldüğü gibi Hıristiyan nüfus durağan kalmış hatta gittikçe gerilemiştir. Muhtemelen bunların gerilemesi zamanla İslam dinini seçmeleriyle açıklanabilir. Bu Hıristiyan topluluklar hiçbir zaman sifra inmemişlerdir. Isparta, Burdur, Uluborlu, Barla ve Eğridir'de Lozan anlaşmasına kadar varlıklarını korumuşlardır. Özellikle de Isparta'da Hıristiyanlık güçlü olarak tutunmuştur. XIX. Yüzyılda bu bölgeyi gezen batılı gezginler burada yaşayan Hıristiyanların kendi dillerini unuttuklarını ve hepsinin Türkçe konuştuklarını görmüşlerdir (Arıkan, *a.g.e.*, s. 63–64); Ayrıca *Tablo 1,2 4'e* bkz.

nüfusunda önemli bir artış meydana gelmiştir. Bekâr sayısında da büyük bir artış vardır. 1522’de 70 olan bu sayı 1568’de 170’e çıkmıştır. Kazanın % 21-22’si şehirde yaşamaktadır. Şehirde yaşayanların oranı da daha öncesine göre % 5 civarında artmıştır³⁴.

Şehir nüfusu, şehrin mahallelerinde meskûn ahali, yani şehirli ile başta idareciler olmak üzere, muaf olarak kabul edilen askerî zümrelerden meydana gelmektedir. Bu idareci zümrelerin yanında, şehirde vergi muafiyetine sahip kimseler de bulunmaktadır. Bunlar 1478’de 13, 1522’de 8 ve 1530’da 7’dir. Şehir merkezindeki muaf zümrelerin dağılımı görüldüğü gibi düşüktür. (Tablo 1’e bkz.).

Tablo 1: 1478–1522 Tarihlerinde Keçiborlu Şehrine Kayıtlı Nefer, Hane, Mücerred, Çift ve Nim Çift, Bennak ve Muaf Sayıları

Tarihi	1478						1522					
	Nefer	Çift	Nim Çift	Çift Ortak	Mücerred	Muaf	Nefer	Hane	Çift	Nim çift	Mücerred	Muaf
Nefs-i Keçiborlu	160	23	40	5	2	13	211	134	15	48	70	8

³⁴ Arkan, *a.g.e.*, s. 57; Ayrıca bkz. *Tablo 1, 2, 4*; Keçiborlu’da daha sonraki gelişmeler ise şu şekilde olmuştur: 1831’de yapılan nüfus sayımı sonuçlarında, bıyıklı ve ter bıyıklı nefer sayısı 331, kara ve sarı sakallı nefer sayısı 414, bir yaşından on altı yaşına kadar olanların sayısı 699, ak ve kır sakallı nefer sayısı 328 ve asakir-i mansurede bulunan nefer sayısı ise 41’dir. Bu verilerden kazanın toplam nüfusunun 1813 olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu sayımda kasabada gayr-i Müslim’in yaşayıp yaşamadığı belirtilmemiştir (Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara, 1943, s. 124); 1843 yılında tutulan Nüfus yoklama defterinde ise Keçiborlu’ya 8 köy ve 1 çiftlik bağlı bulunmaktadır. Aynı tarihteki hane sayısı ise 731 olarak görülmekte olup buna dayanarak Keçiborlu kazasının nüfusu da 2924 kişi hesaplanmıştır. 1844–45 tarihli Temettuat defterine göre kasaba merkezi hariç Keçiborlu kazasının 19. yüzyılın ortalarında, 11 köy ve 2 çiftlikten meydana geldiği belirtilmiş olup, 901 ile 940 arasında haneye sahip olduğu ifade edilmiştir. Kazanın ortalama nüfusunun da 3682 civarında olduğu belirtilmiştir. Fakat bu rakama hane “4” ile çarpılarak ulaşılmıştır. Eğer “5” katsayısı ile çarparsak bu rakam biraz daha fazla olacaktır. Bu deftere göre en kalabalık yer Keçiborlu merkezdir. Kazanın toplam nüfusunun % 26’sı burada yaşamaktadır. 1568’den 1844–45 tarihine aşağı yukarı üç asır geçmiş olmasına rağmen şehirde yaşayanların oranı % 21-22’den % 26’ya çıkmıştır. Görüldüğü gibi kazada kırsal yaşam hala hüküm sürmektedir. Temettuat kayıtlarında Keçiborlu şehrinde ve köylerinde gayr-i Müslim nüfusa rastlanmamıştır. Keçiborlu merkezde 245–250 civarında hane tespit edilmiştir. Buna göre (haneyi 5 ile çarparsak) nüfusunun da 1225–1250 civarında olması gerekmektedir. Keçiborlu merkezinin nüfusu 1568’lerde 1554–1750 civarında iken, 1844–45’lerde 1225–1250 civarına düşüyor. XV. asırdan XVI. asrın ikinci yarısına Keçiborlu şehrinin nüfusunda yukarıda bahsettiğimiz gibi çok önemli artış meydana gelmiştir. Fakat bu artış XVI. yüzyılın ikinci yarısından XIX. yüzyıla kadar durağan olmuştur. Hatta görüldüğü gibi düşmüştür. Aynı doğrultuda şehrin ticari ve ekonomik yapısının da düştüğünü söyleyebiliriz (Özdemir, *a.g.e.*, s. 13-14); Ayrıca, Keçiborlu kazasının ve buradaki bazı köylerin daha sonraki dönemlerdeki nüfus özellikleri, geçirdiği değişimi takip etmek için bkz. Kadir Temurçin, “Hamidabat Kazasında Nüfus (1831–1917)”, *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 17, sayı 1, Elazığ, Ocak 2007, s. 45-68.

Not: 1478 tarihindeki muafaların 1'i kethüda, 1'i muhasıl 1'i derviş kaydedilmiştir. 10 tanesi de sadece muaf diye belirtilmiştir. 1478'de kethüda aynı zamanda bennaktır. 1478'de Nefs-i Keçiborlu'da tabloda yer almayan 90 bennak bulunmaktadır. 1522 yılındaki muafaların 2'si pir-i fani, 1'i müezzin, 2'si ama 1'i gaib ve 2'si abdaldir. 1522 yılında ayrıca 2 hane zimmiyan kayıt edilmiştir. 1522'de müezzin aynı zamanda bennaktır. Ayrıca 2 bennak aynı zamanda mu'takdir. 1522 yılında tabloda yer almayan 67 bennak bulunmaktadır.

Tablo 2: 1478–1568 Tarihleri Arasında Keçiborlu Kazasının Nüfusu

Tarih	1478	1478'de birbirine oranı	1501	1522–1530	1522-30 birbirine oranı	1568	1568'd e birbirine oranı
Şehir Nüfusu	480–500	%16-17	-	639–790	% 16-17	1554–1750	% 21-22
Köy Nüfusu	2289	% 79-80	-	3093–4261	% 81-82	5607–6263	% 76-77
Mezra Nüfusu	45	% 1,6	-	-	-	-	-
Yörük Nüfusu	48	% 1,6	-	63–105	%1,6-2	200**	% 2,5
TOPLAM KEÇİBORLU KAZASININ NÜFUSU	2862–2882	100	4518*	3795–5156	100	7361–8213	100

* 1501 tarihli TD 994 numaralı defterin Keçibolu kazasıyla ilgili kısmı eksiktir. Sadece defterin sonunda tek tek bütün kazaların avarız haneleri toplam olarak verilmiştir. 1501 tarihinde Keçiborlu kazasının toplam avarız haneleri şu şekilde verilmiştir. Hane-i avarız: 843, mücerred 18, imam 19, sahib-i zaviye 2, pir-i fani 17, muarraf ve müezzin 7, sipahiyan ve sipahizadegan 12³⁵ Biz de bu kayıtlara dayanarak bir fikir vermesi için Keçiborlu kazasının nüfusunu hesaplamaya çalıştık. (Avarız hanesi 843 + muaf zümre 57 = 900; 900 x 5= 4500 + 18 mücerred= 4518 kişi etmektedir.)

** 1568'de toplam Yörüklerin sayısı tespit edilememiştir. Fakat genel nüfus artışına göre 200 civarında olması beklenmektedir.

Tablo 3: Keçiborlu Şehrinin 1478 ve 1522 Tarihlerindeki Hâsılları

Şehirden alınan vergi ve hâsılları	1478	1522
Hinta-müd	15	80
Hinta-hâsil	5500	6400
Şair-müd	7	33
Şair-hâsil	2100	1980
Ö. Bagat	1200	1580
Ö. Bostan	30	169
Ö. Kovan	40	147
Resm-i çift, nim çift ve bennak	2706	2871
Resm-i zemin	-	252
Resm-i duhan	-	100
Resm-i ganem (ağnam)	300	453

³⁵ TD 994, s. 401.

İcare-i tahinhane	1000	1200
Söğüt dağı otlığından	650	800
Keçiborlu çayırdan	120	120
Keçiborlu suyundan	100	100
Resm-i gerdek an Nefs-i Keçiborlu	300	-
Hassa yeri resmi	30	60
Koz ağacı resmi	50	-
İспенç resmi	250	50
Yoncalık resmi	50	50
Mukata'a-i bazar-ı Keçiborlu	1500	1205
Asiyab-bab	-	2
Asiyab-hâsıl	80	80
Çayırdan, otlaktan hâsıl	50	50
Bad-ı heva	-	707
Resm-i Kile-i nefsi Keçiborlu	-	600
İhtisab-ı Nefs-i Keçiborlu	-	700
Mukata'a-i tamga-yı bogası	-	9500
TOPLAM HÂSİL	16056	28574*

* Mezra'a-i Hacı ve ihtisab-ı nefsi Keçiborlu, mukata'a-i tamga-yı bogası ile beraberdir. Mukata'a-i tamga-yı bogası vergisi direk nefsi Keçiborlu'nun hâsılı içerisinde verilmemiştir. Fakat biz bunun ticari ve sanayi etkinliklerden olması itibarıyla burada değerlendirdik. Tabloda öşür miktarları verilmiştir. Bu rakamların "10" ile çarpılmasıyla üretim de elde edilecektir.

b. Kır-İskan Merkezlerinin Sosyo-Ekonomik Durumu

1. Keçiborlu Köyleri ve Köylerinin Sosyo-Ekonomik Durumu

XV. ve XVI. yüzyıllarda, diğer Osmanlı sancak ve kazalarında olduğu gibi, Keçiborlu kazasında da içtimaî ve iktisadî hayatın ağırlık noktasını kır iskânının bir parçası olan köyler teşkil etmektedir. Halkın geçimini genellikle tarım ve hayvancılık yoluyla temin etmesi, nüfusun büyük çoğunluğunun köylerde toplanmasına sebep olmuştur. Bunun sonucunda devletin mali gücünü sağlayan vergilerin önemli bir bölümü de köylerde yaşayan reayadan alınmaktadır. Keçiborlu kazasındaki köylerin isimlerinin incelenmesi sonucunda; bazı köylerin şahıs isimleri (Hacı tabi-i İlyas, Bey gibi), bir kısmının aşiret ve Oğuz boy isimleri (Kınık,) taşıdıkları görülmüştür. Yine bazı köylerin isimlendirilmesinde bölgenin coğrafi özellikleri etkili olmuştur (Ovacık, Çukurviran, Bozyaka, Burunköy, Gölbaşı, Kemer, Kışlacık, Kuyucak, Yaka gibi). Ayrıca, bazı köyler yetiştirdikleri ürünler, meyve ağaçları veya yaptıkları faaliyetlere göre isim almışlardır (Söğüdcük, Kışıköy, Kılıç, İğdecik, Kalburcu gibi). Yani kısacası köylerin isimlendirilmesinde bölgenin fiziki, kültürel ve ekonomik şartları etkili olmuştur (Tablo 15, 16, 17'ye bkz).

Tapu defterlerinde verilen köy sayılarının, sancağın o günkü yerleşme yerlerini tam olarak yansıtmaktan uzak olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Gelirlerinin ve reayasının tamamı vakıflara bağlanmış köyler tapu defterlerinde yer almamaktadır. Ayrıca gelirlerinin bir kısmı vakfa ve timara, bir kısmı da yaya ve müsellemlere ayrılmış köylere rastlanılmaktadır. 1530 tarihinde Eber, Yaka, Bey ve Kılıç köyleri vakıf kayıtlarında da geçmektedir. Yani gelirlerinin bir kısmı vakfa ayrılmıştır³⁶. Sancağın köy dokusu, Burdur gölünden Eğridir gölüne uzanan ovalarda oldukça sağlamdır. Diğer yerlerde ise kısmen bazı değişiklikler olmuştur. Isparta, Gönen, Atabey, Keçiborlu ovalarında ve Burdur çevresindeki birçok köy bugün de varlığını devam ettirmektedir. Keçiborlu, Gönen, Isparta ovalarında bulunan Kılıç, Gölbaşı, Giresun, İğdecik, Bozanönü köyleri öteden beri yerleşme yeri olma özelliklerini korumaktadır³⁷. Yine Keçiborlu ile Burdur gölü arasında Kılıç köyünün kuzeyinde bulunan Fari, 1478, 1522, 1530 ve 1568 tarihlerinde büyük bir köy olmasına rağmen bugün bu köy bulunmamaktadır. Keçiborlu kazasının köy sayısı XV. ve XVI. yüzyıllarda fazla olmasına rağmen daha sonraki kayıtlarda bu sayı azalmıştır. Muhtemelen bu köylerin bazıları terkedilmiş, bazıları mezraya dönüşmüş, bazıları da bir şekilde ortadan kalkmış olmalıdır. Yine bu sayının azalmasında doğal afetler ile kazanın idari statüsünde meydana gelen değişmelerin etkisini (diğer bazı kaza ve il içerisinde kalma) de unutmamak gerekmektedir³⁸.

Tapu defterlerinde geçen köylerin çoğu oldukça küçük yerleşme birimleridir. Vergi nüfusları kimi zaman birkaç haneyi bile geçmemektedir. Hatta bazıları karye kaydedilmelerine rağmen reayası bulunmamaktadır. Bu gibi yerlerin neden karye yazıldıkları sorusunun cevabını bulmak oldukça güç görünmektedir. 1478 tarihinde karye kaydedilip de reaya kaydedilmeyen köyler Çukurviran, Kınık ve Yolluca'dır. Bozyaka köyünün nüfusu Ovacık'ta kaydedilmiştir. Yine Belantarla köyü reayası 1478 tarihinde Kestel köyünde munderiç olunmuştur. Hatta bu köyler 1522 ve 1530'da mezra yazılmışlardır. Bütün bu misaller bize kazadaki köy yerleşmesinin henüz yeterince oturmadığını göstermektedir (Tablo 15'e bkz.).

1478 tarihinde Keçiborlu kazasındaki 32 köye, 763 nefer, 103 çift, 306 nim çift, 323 bennak, 7 mücerred, 10 muhassıl, 1 derviş, 5 çift ortak, 9 nim çift ortak, 3 masum, 15 imam, 1 şeyh-i zaviye, 8 pir-i fani, 2

³⁶ Toplam olarak sancak geneline bakarsak XVI. yüzyılda aşağı yukarı 30 köyün vakıf olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında birtakım köyler doğrudan doğruya yaya ve müsellemlere ayrılmıştır ki bunlara da tapu defterlerinde rastlanılmamaktadır. Ancak tam köylerin sayısını vermek için yaya ve müsellemler defterlerine de bakmak gerekecektir. Bu ise ayrı bir çalışmayı gerektirmektedir (Arıkan, *a.g.e.*, s. 66-67).

³⁷ Arıkan, *a.g.e.*, s. 71.

³⁸ Isparta ve Keçiborlu'da XV.-XVI. asırda mevcut olup günümüzde olmayan birçok yer, ören yeri, dağ, tepe, kaya, yaylak, kışlak, hüyük v.s. isimler ile yaşamaktadır. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. F. Aksu, *Isparta İli Yeradları*, İlkadım Basımevi, Isparta, 1936.

hatip, 6 çeltükciyan, 2 tekye-nişin, 3 şeyh, 2 müezzin, 1 sipahi-i mütekaid ve 1 sipahi-i mazul kaydedilmiştir. Bu verilerden 1478 tarihinde köylerin nüfusunun 2289 kişi civarında olduğunu tahmin etmekteyiz. Kazanın nüfusunun ise % 79-80'i köylerde yaşamaktadır (Tablo 2 ve 15'e bkz.).

1522 tarihinde ise Keçiborlu kazasına 27 köy kayıtlıdır. Daha önce kaydedilmiş olan Belantarla, Bozyaka, Çukurviran, Lenk, ve Yolluca köyleri bu tarihte geçmemektedir. 1478 tarihinde karye olan Kuldun 1522 ve 1530 tarihlerinde yaylak olarak kaydedilmiş olup hanesi bulunmamaktadır. Bu köylerden Çukurviran ve Yolluca 1522'de mezra kaydedilmişlerdir. 1522 tarihinde Keçiborlu'daki 27 köye, 1011 nefer, 679 hane, 77 çift, 368 nim çift, 231 bennak, 234 mücerred, 11 pir-i fani, 1 müezzin, 10 imam, 56 sipahi ve sipahizade, 1 ahi, 2 bir buçuk çiftlik sahibi, 9 muhassıl, 10 şeyh-i zaviye, 1 kör, 1 tekye-nişin, 2 müderris, 1 ma'ruf, 1 hatip, 1 baz-ban, 3 gezgin kaydedilmiştir. Bu verilere göre Keçiborlu köylerinin nüfusu 1522'de 3093 (nefere göre hesaplamada) ile 4261 (haneye göre yapılan hesaplamada) arasındadır. Kazanın nüfusunun % 81-82'si köylerde yaşamaktadır. (Tablo 2 ve 15'e bkz.).

1530 tarihinde toplam yine 27 köy kaydedilmiştir. Bu 27 köye, 1011 nefer, 677 hane, 234 mücerred, 9 muhassıl, 8 imam, 11 pir-i fani, 1 mütevellî, 8 şeyh-i zaviye ve zaviyadar, 1 hatip, 1 kör, 1 tekye-nişin, 2 müderris, 1 erbab-ı tumar kayıtlıdır. Bu verilerden köylerdeki nüfusun 1530'da 3093 ile 4211 arasında olduğunu tahmin etmekteyiz. Kazanın % 81-82'si yine köylerde yaşamaktadır. (Tablo 15'e bkz.).

1568 tarihinde ise Keçiborlu kazasına 30 köy kaydedilmiştir. Sancak geneline bakacak olursak 1478'de 510, 1522'de 491 ve 1568'de ise 505 köy yer almaktadır. Köy bakımından, Eğirdir, Gölhisar, Burdur ve Karaağaç-ı Gölhisar en önemli kazalar olarak karşımıza çıkmaktadır³⁹. Keçiborlu ise orta büyüklükte bir kaza görünümündedir. 1568 tarihinde Keçiborlu kazasının köyelerine 1869 nefer, 1101 hane 558 mücerred 40 sipahizade kaydedilmiştir⁴⁰. Bu verilerden nefere göre yapılan hesaplama sonucunda 5607 civarında, haneye göre ise 6263 civarında kişinin köylerde yaşadığını söyleyebiliriz. Yani kısaca 1568 tarihinde 5607-6263 arasında kişi Keçiborlu köylerinde yaşamaktadır. Bu nüfusun genel nüfusa oranı % 76-77'dir. Yani kazanın % 76-77'si bu tarihte köylerde yaşamaktadır. Daha önceki tahrir göre köy nüfusunda önemli bir artış olmasına rağmen köyde yaşayanların oranında % 5 civarında bir düşüş söz konusudur. Bu oran da az önce bahsettiğimiz gibi şehre göç etmiştir. Çünkü şehir nüfusunun oranı aynı derecede artmıştır. Yine sipahi, sipahizade ve mücerred yönünden 1478'den 1568 tarihine önemli artışlar söz konusu olmuştur. 1478 tarihinde 1 sipahi-i mütekaid ve 1 tane de sipahi-i mazul görülmesine rağmen 1522'de 56 sipahi ve sipahizade, 1530'da 57 sipahi ve sipahizade, 1568'de ise 40 sipahizade

³⁹ Arıkan, *a.g.e.*, s. 65.

⁴⁰ Arıkan, *a.g.e.*, s. 76.

görülmektedir. Aynı şekilde mücerred sayısında da önemli bir artış söz konusudur. 1478'de 7, 1522 ve 1530'da 234, 1568'de ise 558 mücerred kaydedilmiştir. Mücerred, sipahi ve sipahizade sayısındaki bu artışların bu bölgedeki sosyal ve ekonomik olaylarda etkisini unutmamak gerekir (Tablo 2 ve 15'e bkz.)⁴¹.

Keçiborlu'da 1478 tarihinde 100 neferi geçen köyler Fari ve Gölbaşı köyleridir. 1522 ve 1530 tarihinde ise nefer olarak Fari, Gölbaşı

⁴¹ Temettuat defterlerinden edinilen bilgiye göre kasaba merkezi hariç Keçiborlu 19. yüzyılın ortalarında, 11 köy ve 2 çiftlikten meydana gelmektedir. En kalabalık yer Keçiborlu merkezdir. Kazanın toplam nüfusunun % 26'sı burada yaşamaktadır. Geri kalanı Kılıç, Senir, Giresun, Aydoğmuş, İlyas, Eber, Beltarla, Çığrı, Yaka, Yassıviran, Ovacık köyleri ile Gölbaşı ve Tatlıca çiftliğindedir. En az nüfus % 1'lik bir oranla 11 haneye sahip olan Ovacıktır. Temettuat kayıtlarında Keçiborlu şehrinde ve köylerinde gayr-i Müslim nüfusa rastlanmamıştır. Bu deftere göre Keçiborlu kazasında 901 ile 940 arasında hane tespit edilmiş ve toplam nüfusun da 3682 civarında olduğu hesaplanmıştır. Tek tek kaza merkezi ve köylerin nüfusunu belirtmek gerekirse Keçiborlu 990, Giresun 368, Aydoğmuş 260, Eber 124, Yaka 168, Yassıviran 200, Ovacık 44, Beltarla 102, Çığrı 104, İlyas 268, Senir 462, Gölbaşı 134, Kılıç 458 olarak hesaplanmıştır. Bu verilerden kaza ve köylerin nüfusunun XV. ve XVI. yüzyıldan XIX. yüzyılın ortalarına kadar geçirdiği değişim ve gelişme izlenmektedir. 1843 yılında yani temettuat defterinden iki yıl önce tutulan Nüfus yoklama defterinde Keçiborlu'ya 8 köy ve 1 çiftlik bağlı bulunmaktadır. Aynı tarihteki hane sayısı ise 731 olarak görülmekte olup buna dayanarak nüfusu da 2924 kişi hesaplanmıştır (Özdemir, *a.g.e.*, s. 14); 1290 tarihli Konya vilayeti salnamesine göre ise yine 12 köy kayıtlı olup şehir merkezi ile köyleri 960 hane ve 3559 kişiden meydana gelmektedir. (1290 Tarihli Konya Vilayeti Salnamesi, s. 149; Ayrıca bkz. Tablo 4); XV. yüzyıldan XIX. Yüzyıla kazaya bağlı köy sayılarında ve köylerin nüfusunda önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu da büyük oranda idari düzenleme ile ilgilidir. XV. ve XVI. yüzyılda Fari, Gölbaşı, Hacı tabi-i İlyas, Kılıç, Acareyük gibi köyler büyük köyler olmasına rağmen bu köylerin bazılarında XIX. yüzyılda rastlanmamaktadır. Bazılarının da nüfusları azalmıştır. Ovacık, Belantarla (Beltarla), Eber, Çığrı gibi yerler XV. asırdan XIX. asra pek fazla değişiklik göstermemişlerdir. Yani yine küçük yerleşim yerleri olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Tablo 4: H. 1290 (M. 1873) Tarihli Konya Vilayeti Salnamesine Göre Keçiborlu Şehri ve Köylerinin Nüfusu

Keçiborlu Kazası	Hanesi	Nüfusu
Nefs-i Keçiborlu	248	873
Giresun	89	237
Gölbaşı	31	71
Senir	119	413
Kılıç	113	447
İlyas	102	351
Çığrı	28	119
Yassıviran	49	137
Yaka	42	107
Ovacık	10	47
Beltarla	25	123
Aydoğmuş	61	341
Eber	43	293
YEKÜN	960	3559

ve Bey köyleri 100 neferi geçmektedir. Hane olarak ise sadece Fari köyü 100 haneyi geçmektedir. Görüldüğü gibi Fari, Gölbaşı ve Bey köyleri haricindeki köyler küçük yerleşim yerleridir. Hatta çoğu 30 hanenin altında bir nüfusu barındırmaktadır. 1522 ve 1530 tarihinde 8 köy 10 hanenin altında bir nüfusa sahiptir. Bu rakamlardan da anlaşıldığı gibi Keçiözü kazasının köyleri çok küçük yerleşim yerleridir. Köylerde yaşayanlar sadece tarım ve hayvancılıkla uğraşmamaktadır. Buradaki muaf zümreler arasında ahi, çeltükciyan, derviş, erbab-ı tımar, hatip, imam, ma'ruf, muhassıl, müderris, müezzın, müteveli, şeyh, şeyh-i zaviye, tekye-nişin, baz-ban (doğancı) gibi kişilerin bulunması köylerin sosyal, kültürel ve ekonomik durumunu ortaya koymaktadır (Tablo 5 ve 15'e bkz.).

Tablo 5: 1478, 1522 ve 1530 Tarihlerinde Köylerdeki Muaf Zümrelerin Dağılımı

Muaf Zümreler	1478	1522	1530
Ahi	-	1	-
Baz-ban	-	1	-
Çeltükciyan	6	-	-
Derviş	1	-	-
Erbab-ı tımar	-	-	1
Gezgin	-	3	-
Hatip	2	1	1
İmam	15	10	8
Kör	-	1	1
Ma'ruf	-	1	-
Ma'sum	3	-	-
Muhassıl	10	9	9
Müderris	-	2	2
Müezzın	2	1	-
Müteveli	-	-	1
Pir-i fani	8	11	11
Sipahi ve sipahizade	-	56	57
Sipahi-i Ma'zul	1	-	-
Sipahi-i Mütekaid	1	-	-
Şeyh	3	-	-
Şeyh-i Zaviye	1	10	8
Tekye-nişin	2	1	1
TOPLAM	55	108	100

Kazadaki köyler hâsılı 1478 tarihinde 79732 akçadır. Bu tarihte toplam kaza hâsılı ise 98604 akçadır. Yani toplam hâsılın % 80,8'i köylere aittir. 1522 ve 1530 tarihlerinde ise köy hâsılı 95656 akçadır. Toplam kaza hâsılı da 133561 akçadır. Yani toplam hâsılın % 71,61'i köylere aittir. Görüldüğü gibi köyler hem nüfus hem de yetiştirdikleri ürün ve verdikleri vergi bakımından en önemli yerleşme yerleridir. Bu dönemde hemen hemen her köyde en fazla yetiştirilen ürün buğday ve arpadır (Tablo 12,13, 14, 16'ya bkz.).

Osmanlı Devleti'nde arpa ve buğdayın her yerde yetiştirilmesinin en önemli sebebi ise her iklim bölgesinde yetişmesidir. Ekmek, bulgur, nişasta ve buna benzer yiyecekler buğdaydan yapılmaktadır. Arpa ise daha ziyade hayvan yemi olarak kullanılmaktadır. Yine, her kazanın tahıl açısından kendine yeterli olması gerekmektedir. Bundan dolayı kaza içinde yetiştirilen hububat ilk önce kaza içinde tüketilmekte ve bundan sonra artanı izinle dışarıya çıkarılmaktadır. Hububatın stratejik bir değeri ve önemi vardır. Çünkü fetihçi devletler kalabalık ordularının iâşesi için buğdaya ve sefer zamanında atların yiyeceği için arpa ve samana ihtiyaç duymaktadırlar⁴². Tahrir defterlerinde, esas toplanacak vergi olduğu için mahsullerden alınacak öşür kayıt edilmiştir. Hububattan alınacak öşürler buğday ve arpada hem miktar hem de kıymet gösterilmek üzere yazılmıştır. Bu bizim birim fiyatlarını öğrenmemize de imkân vermektedir. Tapu defterlerinde yalnız buğday ve arpadan alınan öşürün müd ya da kile olarak ölçüsü verilmekte, bostan, sebze, pamuk, afyon vb. ürünlerde buna rastlanmamaktadır⁴³. 1478 tarihinde buğdayın 1 müdünün vergi karşılığı 50 akçadır. Aynı tarihte arpanın 1 müdünün vergi karşılığı ise 30 akçadır. 1522 tarihinde buğdayın 1 müdünün vergi karşılığı 80 akçadır. 1 kilesinin ise 4 akçadır. 1522 tarihinde arpanın 1 müdünün vergi karşılığı ise 60 akçadır. 1 kile arpanın ise 3 akçadır (Tablo 16 ve 17'ye bkz.).

Buğday ile arpa üzerinden alınan öşürün her zaman kaç müd olduğunun gösterilmesi üretimdeki artış konusunda fikir sahibi olmamızı sağlayacaktır. Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi buğday ve arpadan alınan vergi artmasına rağmen bunların müd olarak değeri 1478'den 1522'ye düşmüştür. Aynı durum Karaağaç-ı Gölhisar'da da görülmektedir. Nüfusun ve tarım alanlarının artmasına rağmen üretimde meydana gelen bu düşüşün gerçekçi olması mümkün değildir. Bu durumun sebebi her iki tarih arasında ölçü birimleriyle ilgili önemli bir değişikliğin yaşanmasından kaynaklanmış olabilir. Büyük ihtimalle 1478 yılında öşür miktarı mahalli müd ve kile üzerinden deftere kaydedilirken, 1522'de ölçüyle ilgili bir standart getirilerek İstanbul kilesi esas alınmış olmalıdır. Burada ikinci önemli problem ise öşür miktarının ne olduğudur. Büyük ihtimalle ürünün onda biridir. Öşür miktarı 10 ile çarpılarak üretilen toplam hububat miktarı hesaplanmaya çalışılacaktır⁴⁴. Keçiborlu'da özellikle 1522-1530 tarihlerinde İstanbul kilesi kullanıldığını tahmin etmekteyiz. Çünkü komşu olan Alâiye sancağında

⁴² Mübahat S. Kütükoğlu, *XVI. Asırda Tavas Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı*, İstanbul, 2002, s. 81; Faroqhi, *a.g.e.*, s. 235; Lütfi Güçer, *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul, 1964, s. 38-41; Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2002, s. 152.

⁴³ Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 82; Arıkan, *a.g.e.*, s. 104.

⁴⁴ Ertaş, *a.g.e.*, s. 150-151.

ve Teke sancağında İstanbul kilesinin kullanıldığını görmekteyiz⁴⁵. Biz 1478 tarihinde de kesin olmamasına rağmen İstanbul kilesi üzerinden hesaplama yaptık. Ayrıca buradaki hesaplamalarda kolaylık olsun diye Walther Hinz'in 25,656 kg. olduğunu belirttiği İstanbul kilesi 25,7 kg. kabul edilmiştir. Bir müd de 20 İstanbul kilesi olarak değerlendirilmiştir⁴⁶.

Hınta (buğday) 1478'de 653 müd hâsıl olmaktadır. Bundan alınan vergi ise 32725 akçadır. Köylerdeki hıntanın üretimi ise 6530 müd/130600 kile/ 3356420 kg. etmektedir. Şairden (arpa) ise 449 müd hâsıl alınmaktadır. Bunun akça olarak değeri ise 13566 akçadır. Alınan bu vergiden hareketle 1478 tarihinde 4490 müd/89800 kile/2307860 kg. arpa üretildiğini söyleyebiliriz. 1522 tarihinde ise buğday 559 müd, 67 kile hâsıl olmakta olup, bundan alınan vergi ise 44901 akçadır. Bu vergiden hareketle 1522 tarihinde 5590 müd/111800 kile/2873260 kg. buğday köylerde üretilmektedir. Aynı tarihte 270 müd, 120 kile arpa hâsılı olup bundan alınan vergi 16577 akçadır. Üretilen arpa miktarı ise 2700 müd/54120 kile/1390884 kg. etmektedir. Bu rakamlardan da anlaşıldığı gibi köylerde yetiştirilen en önemli ürün hububattır (Tablo 6, 13, 14, 16'ya bkz.).

Kaza geneline bakarsak yine yetiştirilen en önemli ürünün arpa ve buğday olduğunu görmekteyiz. 1478 tarihinde kazada kişi başına düşen buğday miktarı 1217–1209 kg. civarındadır. Yine aynı tarihte kişi başına düşen arpa miktarı 854–848 kg. civarındadır. Kişi başına düşen hububat (arpa ve buğday) miktarı ise 2072–2058 kg. civarındadır. Faroqhi gibi bazı araştırmacılar XVI. yüzyıl köylüsünün geçinebilmesi için 300 kg. tahıla ihtiyacı olması gerektiğini vurgulamaktadırlar⁴⁷. Buradan hareketle hububat konusunda Keçiözümlü'dakilerin 1478 ve 1522 tarihlerinde ihtiyaçtan çok fazlasını yetiştirdiklerini görmekteyiz. Bu fazlalık, muhtemelen ihtiyaç duyulan diğer bölgelere özellikle İstanbul'a ihraç ediliyor olmalıdır. Nitekim birçok Mühimme Defterinde bu doğrultuda hükümler vardır. Bölgedeki fazla hububatın Meğri'ye yakın olanların Meğri iskelesinden, Antalya'ya yakın olanların da Antalya iskelesinden gemilerle İstanbul'a gönderilmesi istenmektedir⁴⁸. 1522 yılında Keçiözümlü kazasında kişi başına düşen buğday miktarı 901–663 kg. dir. Arpa ise 425–313 kg. civarındadır. Aynı tarihte kişi başına düşen hububat ise 1326–976 kg. civarındadır. Yine Hamid sancağının bir kazası olan Karaağaç-ı Gölhisar'da aynı tarihte kişi başına düşen hububat

⁴⁵ Mehtap Akgül, *16. Yüzyıl Arşiv Kayıtlarına Göre Alâiyye'nin Sosyal ve Ekonomik Hayatı ile Nüfus ve İdari Taksimatı*, İÜSBE İktisat Fakültesi Türk İktisat Tarihi Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1989, s. XXXVIII; Karaca, *a.g.e.*, s. 246.

⁴⁶ Walther Hinz, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, (Çev. Acar Sevim), İstanbul, 1990, s. 51, 57–58).

⁴⁷ Faroqhi, *a.g.e.*, s. 266; Ayrıca bkz. *Tablo 12., 13 ve 14'e* bkz.

⁴⁸ 4 Receb 983 Tarihli hüküm, MD 27, 25/72.

miktarı 1413 kg. civarındadır. Görüldüğü gibi kişi başına düşen miktar bu bölgede birbirine yakındır⁴⁹.

Keçiborlu kazasında XV. ve XVI. asırda bağların, sebze ve bahçelerin önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır. Özellikle bağcılığın önemli olduğunu alınan vergiden anlamaktayız. Ancak tahrir defterlerinde yalnızca alınan öşrün akça karşılığı gösterildiği için bağ, bahçe ve bostanın ekilip dikildiği araziyi tespit etmek güç olmaktadır. 1478 tarihinde 7410 akça olan bağ hâsılı 1522 tarihinde 7576 akçaya çıkmıştır. Bundan bağcılığın bu bölgede önemli geçim kaynakları arasında olduğunu söyleyebiliriz. Bağın her dönümünden Aydın kanunnamesine göre 11 akça⁵⁰ ve Teke sancağında ise 7-10 akça arasında alındığını⁵¹ göz önünde bulundurursak burada kaç dönüm bağ olduğunu kabaca hesaplayabiliriz. Ortalama dönümünü 10 akçadan hesaplırsak 1478 tarihinde 741 dönüm, 1522 tarihinde ise 757,6 dönüm bağcılık yapıldığını söyleyebiliriz. Yine öşr-i piyaz resminden burada soğan yetiştirildiğini, bostancılığın önemli olduğunu görmekteyiz. Alınan vergiler arasında eşcar-ı cevizin (koz ağacı) olması bahçeciliğin de bu bölgenin bazı yerlerinde etkili olduğunu göstermektedir (Tablo 6, 12, 16 ve 17'ye bkz.).

Yine 1478 tarihinde Giresun ve Kınık köylerinde az miktarda Afyon yetiştirilmektedir. Toplam afyon öşrü 70 akçadır. 1522 tarihinde ise afyon öşründe büyük bir artış söz konusu olmuştur. Bu tarihteki afyon öşrü 1596 akçaya çıkmıştır. 1522 tarihinde yer alan 27 köyün 20 tanesinde afyon yetiştirilmektedir. Yine bu bölgede yetiştirilen ürünlerden birisi de çeltiktir. 1478 tarihinde 13 müd çeltik ekilmiş, 20 müd çeltik hâsıl olmuş ve 4800 akça vergi alınmıştır. Bu çeltiğin tamamının Kestel karyesinde ekildiğini görmekteyiz. Ancak çeltik üretimine 1522 tarihinde rastlanmamaktadır. Bunun sebebi de defterde kaydedildiğine göre su probleminin kaynaklanmaktadır. Yani su çekildiği için 20 yıldan beri ekilmediği belirtilmektedir⁵².

1478 tarihinde 12 olan değirmen (asiyab) sayısı 1522'de 19'a çıkmıştır. 1522 tarihinde ayrıca 2 değirmen harap durumdadır. Asiyab hâsılı ise 1478'de 1060 akça iken 1522'de 670 akçaya düşmüştür. Alınan verginin düşmesi muhtemelen bu değirmenlerin tam yıl çalışmamasındandır. 1478 yılındaki değirmenler şu köylerde bulunmaktadır: Kalburcu (7 adet), Bey (2), Kışlacık (1), Kızılca (1), Ovacık (1). 1522 tarihinde ise Kalburcu (7), Bey (3), Kışlacık (2), Kızılca (1), Ovacık (1), Uluköy (2), Yaka (3). Bey köyünde ayrıca 2 tane harap değirmen bulunmaktadır. Değirmen ile birlikte o günün önemli sanayi kuruluşlarından olan tahinhaneye Fari köyünde rastlamaktayız. 1522

⁴⁹ Ertaş, *a.g.e.*, s. 155; Ayrıca bkz. *Tablo 12, 13 ve 14'e* bkz.

⁵⁰ Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 98-99.

⁵¹ Karaca, *a.g.e.*, s. 256.

⁵² *TD 121*, s. 256.

tarihinde Fari köyünde 2 kıta tahinhane olup hâsılı 400 akçadır. Fari köyü hem nüfusuyla hem de ticari ve ekonomik durumuyla en büyük yerleşim yeri olarak karşımıza çıkmaktadır⁵³.

Yine bu bölgede arıcılık önemli bir geçim kaynağını oluşturmaktadır. 1478 tarihinde 4 köyde arıcılık vardır ve öşr-i kovan resmi 136 akçadır. 1522 tarihinde ise 17 köyde az da olsa arıcılıktan vergi alınmakta olup hâsıl 415 akçadır.

Hayvancılığın tarımla birlikte bazı köylerde yapıldığını ve önemli olduğunu “*resm-i ganem veya adet-i ağnam*” vergisinden anlamaktayız. 1478 tarihinde ağnam resmi 2431 akçadır. XVI. asırda hemen hemen her sancakta iki koyuna bir akça alınmaktadır. Buna göre 1478 tarihinde 4862 küçükbaş hayvan Keçiborlu köylerinde yer almaktadır. 1522 tarihinde ağnam resmi 2925 akça olup 5850 koyun burada yer almaktadır⁵⁴.

Tablo 6: 1478–1522 Tarihlerinde Köylerde Yetiştirilen Ürünler, Alınan Vergiler ve Hâsılları

Köylerde yetiştirilen ürünler, alınan vergiler ve hâsılları	1478	1522
Hınta-müd	653	559
Hınta-kile	-	67
Hınta-hâsıl	32725	44901
Şair-müd	449	270
Şair-kile	-	120
Şair-hâsıl	13566	16577
Ö. Bagat	7410	7576
Resm-i ganem ve ağnam	2431	2925
Ö. Bostan	90	426
Ö. Kovan	136	415
Ö. Gürüme	430	-
Ö. Piyaz	6	176
Ö. Afyon	70	1596
Ekilen çeltik-müd	13	-

⁵³ TD 121, s. 242–244; Ayrıca bkz. *Tablo 6 ve 17*.

⁵⁴ Keçiborlu kazasında XIX. yüzyılın ortasında da pek fazla bir şeyin değişmediğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Nüfusunun % 66'sının tarım ve hayvancılıkla uğraştığı görülmektedir. Yine en fazla buğday ve arpa tarımı yapılmaktadır. Yine bu tarihlerde hububattan başka bağcılık burada önemlidir. Özellikle Keçiborlu kasabasında yaygın olarak yapılmaktadır. Bağcılık haricinde Keçiborlu ve bazı köylerinde bostan yetiştirildiğini görmekteyiz. Sanayi bitkisi olarak afyon, tütün, pamuk görülmektedir. Pamuk sadece Yassıviran köyünde yetiştirilmekte olup diğer sanayi ürünlerinin Keçiborlu merkez, Giresun, Yaka, Senir, Kılıç ve Yassıviran'da yetiştirildiği görülmektedir. 1844-45'lerde Keçiborlu'da iktisadi yapıyı belirleyen en önemli ekonomik faaliyetlerin oranları ise şu şekilde ortaya çıkmaktadır: % 64 ziraat, % 24 ticaret, % 5 işçilik ve zanaat, % 4 nakliyecilik, % 3 hayvancılık ve % 1 kükürtçülüktür. Bu oranlardan anlaşıldığı gibi XIX. Yüzyılın ortalarında Keçiborlu halkı geçimini büyük oranda tarımdan sağlamaktadır. Mesleği ziraatçı olan % 66'lık grubun kazancının toplam hâsılat içindeki payı % 64'dür. Bu oran hayvancılıkla birlikte % 67'ye çıkmaktadır. Beslenen küçükbaş hayvan sayısının tüm hayvan türleri içindeki payı % 75, yük-binek hayvan sayısının payı % 15 ve büyükbaş hayvan sayısının oranı ise % 10'dur. Arıcılık ise Keçiborlu merkez ve Senir başta olmak üzere Ovacık, Gölbaşı, Kılıç, İlyas, Yassıviran, Giresun köylerinde yapılmaktadır (Özdemir, a.g.e., s. 16–52).

Hâsıl çeltik-müd	20	-
Ö. Çeltik hâsılı	4800	-
Resm-i çift, nim çift ve bennak	13622	15645
Resm-i zemin	-	1168
Koz ağacı (Eşcar-ı ceviz)	150	45
Asiyab-bab	12	19
Asiyab hâsıl	1060	670
Asiyab harab-bab	-	2
Çiftlik hâsılı	57	-
Bad-ı heva	3465	2066
Çiftlik adet	26	23
Has çiftlik adet	3	-
Cuma günü suyu (Keçiborlu suyu)	100	100
Yaylak	-	300
Zemin, harım, kozağacı, bağ	-	177
Köylere bağlı mezra hâsılı	-	250
Tahunhane-kıt'a	-	2
Tahunhane hâsılı	-	400
TOPLAM HÂSIL	79732	95656

Not: Burada öşür miktarları verilmiştir. Bu rakamların 10 ile çarpılmasıyla köylerdeki toplam üretim ortaya çıkacaktır.

2. Keçiborlu'daki Mezra, Yaylak ile Çiftlikler ve Bunların Sosyo-Ekonomik Durumu

Genellikle ahali dağılmış eski iskân yerlerine mezra veya ekinlik denilmektedir⁵⁵. Bu bölgedeki mezraların yakın bir köyün ekinliği olarak kullanıldığını görmekteyiz. Hatta bazı mezraların hangi köye bağlı oldukları da belirtilmektedir. Köylere çok yakın olan mezraların hâsılı da o köyün hâsılı içinde yazılmıştır. Çoğunluğu da hariçten ekilmektedir.

1478 tarihinde 3 adet mezra kaydedilmiştir. Bunlardan Hacı mezrasının geliri Keçiborlu şehrine kaydedilmiştir. Bu mezralardan Bora Bali mezrasına, 15 nefer, 4 çift, 10 nim çift ve 1 bennak kaydedilmiş ve bu mezranın Keçiborlu ile Uluborlu arasında bir bel olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Bora Bali'nin hırsız ve harami durağı olması dolayısıyla burayı ihya etmek için nüfus yerleştirilmiş olduğunu ve buradakilerin muaf ve müselleme kaydedildiklerini görmekteyiz. Yine Bora Bali mezrasının yakınında olan Enikalan mezrasının buna zam edildiğini görmekteyiz. Hatta Bora Bali'nin daha önceki defterde karye olduğu belirtilmiştir. 1478 tarihinde mezraların toplam hâsılı 1738 akçadır. Aynı tarihte kazanın toplam hâsılı 98604 akçadır. Toplam hâsıl içinde mezraların vergi oranı % 1,76'dır. Bu orandan da anlaşıldığı gibi mezraların Keçiborlu kazasında pek fazla bir önemi yoktur. Burada sadece Bora Bali'ye nüfus kayıtlıdır ve buranın nüfusu 45 kişi civarındadır (Tablo 7ve 12'ye bkz.).

⁵⁵ Karaca, a.g.e., s. 203-204.

Tablo 7: 1478 tarihinde Keçiborlu Kazasında Mezralar

	Nefer	Çift	Nim çift	Bennak	Hinta-müd	Hinta hâsıl	Şair-müd	Şair hâsıl	R. Ganem, ağnam	R. Çift, nim çift ve bennak	Çayırdan, otlaktan	Hâsıl
Hacı												***
Bora Bali*	15	4	10	1	10	500	20	600	50	388	-	1538
Çığrı t. Yassıviran**											200	200
TOPLAM	15	4	10	1	10	500	20	600	50	388	200	1738

Tablo 8: 1522 ve 1530 tarihinde Keçiborlu Kazasında Mezralar

	Hinta-müd	Hinta-hâsıl	Şair-müd	Şair-kile	Şair hâsıl	R. Zemin	Yer, bağ, kozoğacı, harım	Hâsıl
Hacı	-	-	-	-	-	-	-	Nefs-i Keçiborlu'da
Çukurviran	-	-	-	-	-	-	-	Karye-i Kınık'ta
Bora Bali*	15	1200	3	7	200	100	-	1500
Çığrı t. Yassıviran**	-	-	-	-	-	-	-	280
Yolluca(7çiftlik yerdir)	8	140	2	1	163	-	200	963
TOPLAM	23	1340	5	8	363	100	200	2743

Not: K. Kınık 1478'de reayasının bazıları müsellemler olup bazıları fevt olmuş. Fakat 1522 ve 1530'da tekrar reaya kaydedilmiştir. Çukurviran 1478 tarihinde karye kaydedilmesine rağmen hanesi bulunmamaktadır. 1522 ve 1530 tarihlerinde ise mezra kaydedilmiştir. Biz Çukurviran'ı 1478 tarihinde karye olarak değerlendirdik. Yolluca: 1478 tarihinde karye kaydedilmiş fakat reayası bulunmamaktadır. 1522 ve 1530 tarihlerinde ise mezra kaydedilmiştir. Yolluca 1478'de karye statüsünde değerlendirilmiştir.

* M. Bora Bali ki Keçiborlu bil-i Uluborlu aralığında bir beldir Keçiborlu'ya tabidir karalı hırsız harami durağı yer olduğu sebepten... bu beli ihya etmek için muaf ve müsellemlerdir... Mezkûr Bora Bali kurbunda Depelüce mevki köhne defterde Emre Beye 30 akçaya kayıt olunmuş mezkûr Mustafa Fakih ve Nasuh Fakih ve Emre Bey rızasıyla mezkûr Depelüce nam yeri mutasarrıf olup her yıl Emre Bey 30 akçaya vermeğe mütezim oldu ve mezkûr Bora Bali kurbunda Enikalın nam yeri ki defterden hariç Davud Paşa dame uluvvuhu mezkûr Bora Baliye zam idüp mektup vermiş (TD 30, s. 249). Köhne defterde karye olup reayası perakende olmağın mezra yazıldı nezd-i sınır-ı karye-i Kalyozcu.

**3 çiftlik has yer kayıt olunup 600 akça köhne defterde hâsıl yazılmış şimdiki halde ziraat olunmazmış ama ezrine yörük konup otlığın yedirirmiş ol-sebepten otlığına hâsıl kayıt olundu fi sene 200 (TD 30, s. 259). Çığı 1522'de 3 çiftlik yer olduğu belirtilmiştir.

*** Hâsılı nefsi-i Keçiborlu'da kaydedilmiştir.

1522 ve 1530 tarihinde yine Keçiborlu kazasında 5 mezra yer almaktadır. Bu mezralardan Hacı'nın hâsılı Nefs-i Keçiborlu'ya ve Çukurvıran'ın hâsılı ise Kınık köyüne kaydedilmiştir. Bora Bali mezrasına bu tarihlerde hane kaydedilmemiştir. Toplam mezraların hâsılı bu tarihlerde 2743 akça olup buğday, arpa, zemin resmi, bağ, koz ağacı ve harım resminden meydana gelmektedir. Fakat bazı mezraların ismi verilmemesine rağmen köy hâsılı içerisinde mezra hâsılının da verildiğini görmekteyiz. Bu ifadelerden ve köyler içerisindeki mezra hâsılından Keçiborlu kazasında bu tarihlerde daha fazla mezranın olması gerektiği sonucu çıkmaktadır. 1522 ve 1530 tarihinde kazanın toplam hâsılı 133561 akça olup, mezraların vergi oranı ise % 2,05'dir (Tablo 8 ve 12'ye bkz.).

Kaza sınırında geçici iskân merkezi kabul edilen yaylaklar da bulunmaktaydı. Müstakil olarak Kuldan, Enikalanı, Depelüce bu yaylaklardandır. Buralar köy halkının ve Yörüklerin yayladıkları önemli yerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu şekilde müstakil yazılan yaylakların haricinde köy hâsılı içinde alınan resim ve vergiler içerisinde yaylak, otlak gibi ifadeler geçmektedir. Buradan hareketle yaylak olarak kullanılan yerlerin daha fazla olması gerekmektedir.

Mezraların ve yaylakların haricinde çok sayıda "çiftlik" adıyla köy haricinde deftere kaydedilmiş tarım alanları bulunmaktadır. Bu yerlerin bir kısmı aşağıda tabloda görüldüğü gibi müstakil kaydedilmiş bir kısmı ise köylere bağlı olarak kaydedilmiş ve hâsılı köy hâsılının içerisinde verilmiştir. Hatta bir kısmının has çiftlik olduğu belirtilmiştir. 1478 tarihinde Bağbasan karyesinin hasılına "Kınıküzü ve Şehirkayası derler çiftlik derler bir çiftlik yerdir hasılı münderiç"⁵⁶, yine aynı tarihte İğdecik köyü hasılına "Sipahilerin kendü çiftlikleri hasıllarıdır öşürleri münderiçtir"⁵⁷, ayrıca Karagözeyük karyesi hasılına "Sipahinin kendü çiftliklerinden öşr hasılı münderiçtir", Kozluca köyü hasılinda "Yassıviran'da mezkur Sarusakal oğlu Ali Bey 1 çiftlik yeri ve 4 dönüm bağı varmış kadimden atmacacı olup tasarruf edermiş sonra atmacacılar tımar olunup yerleriyle raiyyet kayıt olunmuşlar mezkurun tasarruf ederler ama ... temessükleri tasarruf ettikleri sebepten... kayıt olundu öşrü hâsılı münderiçtir"⁵⁸, Uluköy karyesi hâsılinda "4 çiftlik yeri varmış Bey Geyiği derlermiş 500 akçalık hâsıla bağlanmış ama köhne defter Hacı yazıldığında muattal imiş"⁵⁹, Yolluca karyesi ile ilgili olarak "7

⁵⁶ TD 30, s. 223.

⁵⁷ TD 30, s. 238.

⁵⁸ TD 30, s. 235-236.

⁵⁹ TD 30, s. 226.

*çiftlik yerdir*⁶⁰ gibi ifadeler çiftliklerin bir yerleşme merkezi değil yalnızca ekilen bir toprak parçası olduğunu göstermektedir.

1522 tarihinde de yukarıdaki ifadelere benzer sözler köy hâsıllarının yanında geçmektedir. Bağbasan karyesi hâsılında “*Kımıközü ve Şehirkeyası derler çiftlik derler bir çiftlik hassa yerden hâsılı münderiç*”⁶¹, Bey karyesinde “*has çiftliğin hâsılı münderiç*”⁶², İğdecik köyü hâsılına “*has çiftlik hâsılı münderiç*”⁶³, Kozluca köyünün hâsılınıda⁶⁴ 1478’deki ifadeler yine geçmektedir. Ayrıca Kuyucak köyü ile ilgili olarak “*hariçten ekerler*”⁶⁵ denilmektedir. Yani kısaca 1522 ve 1530 tarihlerinde 1478 tarihine benzer ifadeler geçmektedir. Bu tarihlerde de çiftliklerin bir yerleşme merkezi değil yalnızca ekilen bir toprak parçası olduğunu ve çoğunluğunun da köylere bağlı yerler olduğunu görmekteyiz.

Tablo 9: 1478, 1522 ve 1530 Tarihlerinde Keçiborlu Kazasında Çiftlik ve Yaylaklar

	1478’de Hâsıl	1522’de Hâsıl	1530’da Hâsıl
Çiftlik-i Mehmed b. İlyas ve Ali biraderi O	160	-	-
Çiftlik-i Mehmed b. Umur	160	-	-
Çiftlik-i Sarular nezd-i sınır-ı Bil haric ez-defter	-	50	50
Çiftlik-i Yusuf b. Burcu ve Hamza b. Ali (bire çiftlik yeri vardır)	320	-	-
Yaylak-ı Depelüce**	-	400	400
Yaylak-ı Enik alanı der-nezd-i Gökdepe	-	K. Kımık’ta	-
Yaylak-ı Kudlan*	-	1000	1000
TOPLAM	640	1450	1450

* Yaylak-ı Kudlan köhne defterde karye olup sonra reyası perakende olup Germiyan vilayetinden ve liva-i Hamid halkı çıkup yaylarlar imiş elan yaylakdır.

** Yaylak-ı Depelüce nezd-i sınır-ı mezrea-i Bora Bali

Kudlan 1478 tarihinde karye kaydedilmiştir. Fakat 1522 ve 1530 tarihlerinde yaylak yazılmıştır.

Yaylak-ı Depelüce, Çiftlik-i Sarular, mısır-ı resm-i ağnam, Yaylak-ı Enikalanı 1478 tarihinde kaydedilmemiştir.

3. Keçiborlu Yörükleri ve Yörüklerinin Sosyo-Ekonomik Durumu

Osmanlı toplumunu teşkil eden önemli unsurlardan birisi de, yerleşik hayatın dışında yaylak ile kışlak arasında bir hayat sürdüren Yörüklerdir. XV. ve XVI. asırda Osmanlı Devleti’nde önemli oranda Yörük vardır. Bunların da mühim bir kısmı Anadolu Beylerbeyliği’ndedir. Bilhassa burada asıl yoğunluk Ankara, Kütahya,

⁶⁰ TD 30, s. 234.

⁶¹ TD 121, s.240.

⁶² TD 121, s. 248–250.

⁶³ TD 121, s. 248.

⁶⁴ TD 121, s. 247.

⁶⁵ TD 121, s. 252.

Menteşe, Aydın, Saruhan, Teke ve Hamid sancaklarındadır⁶⁶. Hamid sancağında 1478’de 20176 kişi,⁶⁷ 1522 tarihinde 27684 kişi, 1530 da ise 28737 kişi Yörük hayatı yaşamaktadır. 1522 ve 1530 tarihlerinde Hamid sancağında 73 civarında Yörük cemaati kaydedilmiştir. 1568 tarihinde ise 47304 kişi konar-göçerdir⁶⁸. Görüldüğü gibi Hamid sancağı Yörüklerin yoğun olduğu yerlerdendir. Yörüklerin genel nüfusa oranları ise ¼ civarındadır. Bu bölgede özellikle Eğirdir ve Gölhisar kazaları Yörüklerin en yoğun olduğu yerdir. Fakat Keçiborlu, Uluborlu, Burdur, Karaağaç-ı Gölhisar, Isparta kazaları ise Yörük nüfusunun en az olduğu yerlerdir⁶⁹. Muhtemelen Keçiborlu’da yerleşme daha önce başlamıştır ve Yörükler için pek fazla imkân sunmamaktadır.

1478 tarihinde Keçiborlu’da sadece cemaat-i Ali Yörük kaydedilmiştir. Bunların nüfusu da 48 civarındadır. Hâsılı ise resm-i ağnam 200, resm-i çift, nim çift ve bennak 108, bad-ı heva 130 akça olup toplam 438 akçadan meydana gelmektedir. Bu verginin toplam hâsıla oranı ise % 0,44’dür. Görüldüğü gibi Yörüklerin hem nüfus olarak hem de vergi hâsılı olarak kazada pek fazla önemi yoktur. Resm-i ağnam vergisinden hareketle 400 civarında bir koyuna sahip olduklarını söyleyebiliriz (Tablo 10 ve 12’ye bkz.).

1522 ve 1530 tarihlerinde Keçiborlu kazasına 2 cemaat kayıtlı olup onlar da cemaat-i Ali Yörük ve cemaat-i Salçalı’dur. Salçalı cemaati Kuyucak karyesinde kaydedilmiştir. Bunların toplam hâsılı 878 akçadır. Fakat 1522 ve 1530 tarihinde: ağnam resmi ile ilgili olarak “*nısfı resm-i ağnam tımarha-i kaza-i Keçiborlu cüz tımarha-i serbest ve yörükân hâsıl 3110*” şeklinde ifade geçmektedir. Bundan dolayı toplam ağnam resmine ve toplam Yörüklerin hâsılına bu rakamı dâhil ettiğimizde hâsıl 3988 akça olmaktadır. Yine hâsılın resm-i bennak, bad-ı heva ve resm-i ağnam vergisinden müteşekkil olduğunu görmekteyiz. Bu tarihte Yörüklerin hâsılının toplam hâsıl içindeki oranı % 2,98’dir. Yine Yörüklerin burada pek fazla etkisinin olmadığı ortaya çıkmaktadır. 1522 ve 1530 tarihlerinde ağnam resmi 3710 akçadır. Buradan hareketle 7420 civarında

⁶⁶ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, I, Eren yay., İstanbul, 2000, s. 71–72; İnalçık, “The Yürüks: Their Origins, Expansion and Economic Role”, *The Middle East and the Balkans under the Ottoman Empire Essays on Economy and Society*, Bloomington/USA 1993, s. 103–106; Karaca, “XVI. Asırda Batı Toroslarda Güney Batı Anadolu) Yörükler”, *Uluslar arası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler I*, Denizli, Ocak 2007, s. 111–124.

⁶⁷ Bu rakamlara Zeki Arıkan’ın vermiş olduğu bilgilerden istifade edilerek ulaşılmıştır. (Arıkan, *a.g.e.*, s. 86–87).

⁶⁸ Bu rakamlara Arıkan’ın vermiş olduğu bilgilerden istifade edilerek ulaşılmıştır (Arıkan, *a.g.e.*, s. 86–87).

⁶⁹ Hamid sancağındaki Yörüklerin nüfusu, dağılımı ve sosyal ve ekonomik durumları ile ilgili olarak daha geniş bilgi için bkz. Karaca, “XVI. Yüzyılda Eğirdir ve Çevresinde Konar-Göçerler (Yörükler)”, s. 457–472; Karaca, “XVI. Yüzyılda Gölhisar Kazasının Sosyal ve Ekonomik Durumu”, s. 759–774; Karaca, “XVI. Asırda Batı Toroslarda Güney Batı Anadolu) Yörükler”, *Uluslar arası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler I*, s. 111–124.

koyunun Keçiborlu Yörükleri tarafından beslendiğini söyleyebiliriz. Bu bölgedeki Yörükler hayvanlarını otlatma konusunda Çığı mezrasını da kullanmaktadırlar⁷⁰.

Tablo 10: 1478,1522 ve 1530 Tarihlerinde Keçiborlu Yörükleri

	1478		1522 ve 1530		
	Nefer	Hâsıl	Nefer	Hane	Hâsıl
Salçalı (K.Kuyucak)	-	-	16	16	378
Ali Yörük	16	438	5	5	500
Toplam	16	438	21	21	3988*
Yörüklerin Nüfusu	48	-	63	105	-

Not: Salçalı Yörükleri 1478 tarihinde geçmemektedir. Ali Yörük'e 1478 tarihinde 9 bennak, 1 muhassıl kayıtlıdır. Resm-i ağnam 200, resm-i çift ve nim çift 108, Bad-ı heva 130 akçadır.

* 1522 ve 1530 tarihinde: ağnam resmi ile ilgili olarak "nısfı resm-i ağnam tımarha-i kaza-i Keçiborlu cüz tımarha-i serbest ve yörükân hâsıl 3110" şeklinde ifade geçmektedir. Bundan dolayı toplam ağnam resmine ve toplam Yörüklerin hâsılına bu dâhil edilmiş ve 3710 akça olmuştur. Ayrıca bu tarihlerde Salçalı Yörüklerine 16 bennak kayıtlıdır. Ali Yörük'e 4 bennak kayıtlıdır. Resm-i bennak resmi 228 akçadır.

c. Keçiborlu Kazası Vakıfları

Vakıf, bir kimsenin dinî ve hayrî mülâhazalarla bazen daha farklı gaye ve düşüncelerle menkul bir veya daha fazla mal veya mülkünü ya da, mülkiyete dönüştürülmüş mirî araziye, dinî, hayrî ve içtimaî bir gaye uğruna tahsis etmesidir. Vakıf müessesesi, Türk ve İslâm dünyasının etkisini gösterdiği geniş coğrafyada asırlarca tatbik edilmiş ve bunun sonucunda günümüze kadar gelen maddî ve manevî eserler bırakılmıştır⁷¹. Türk tarihinde en yaygın ve en fonksiyonel olarak uygulandığı dönem ise, hiç şüphesiz Osmanlılar zamanıdır. Osmanlı Devleti, diğer birçok müessesede olduğu gibi, burada da Selçukluları örnek almıştır⁷². Osmanlı şehir ve kasabaları fizikî, içtimaî ve iktisadî bakımdan şehre merkezlik eden vakıf kuruluşları etrafında

⁷⁰ "Mezra-i Çığı 3 çiftlik has yer kayıt olunup 600 akça köhne defterde hâsıl yazılmış şimdiki halde ziraat olunmazmış ama ezrine yörük konup otlığın yedirirmiş ol-sebepten otlığına hâsıl kayıt olundu fi sene 200" (TD 30, s. 259); Ayrıca *Tablo 10 ve 12*'ye bkz.

⁷¹ Bahattin Yediyıldız, "Müessese Toplum Münasebetleri Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplumunu ve Vakıf Müessesesi", *VD*, XV(1982), s. 26; Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda Ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Ankara, 1988, s. 29-45.

⁷² A. Hikmet Berki, "Vakıf Kuran İlk Osmanlı Padişahı", *VD*, V, (1962), s. 127-129.

gelişmişlerdir⁷³. Keçiborlu şehri de hiç şüphesiz vakıf eserlerinin etrafında gelişmiştir. Fakat 1530 tarihinde Keçiborlu'daki vakıflara baktığımızda şehrin sosyal ve kültürel yönden gelişmesini sağlayacak boyutta ve sayıda olmadığını görmekteyiz. Bu tarihte Keçiborlu kazasında toplam 13 vakıf bulunmaktadır. Bunların çoğu da köylerdedir. Keçiborlu'da 3 cami vakfı, 3 tane mescid vakfı, 4 zaviye vakfı, 1 muallim hane ve 2 kişi vakfı bulunmaktadır. Vakfı olan köyler Eber, Bey, Kılıç ve Yaka köyleridir. Diğerlerinin yerleri tam olarak belirtilmemesine rağmen Keçiborlu merkezinde olmalıdırlar.

Tablo 11: TD 438'e Göre 1530 Tarihinde Keçiborlu Vakıfları

No	Vakfın Nevi	Yeri	Gelir Nevi	Hâsıl
1	Cami	Nefs-i Keçiborlu	İcare-i hamam fi sene 800, Zemin 3 çiftlik ma'a bağ ve harım fi sene 200	1000
2	Cami-i İlyas	-	Zemin 25 dönüm, bağ 3 dönüm hâsıl zemin ve bağ 150	150
3	Cami-i Karye-i Bey	K. Bey	Zemin 30 dönüm, bağ 1 dönüm (Nefer 5 Şeyh olanlar evladıdır)	-
4	Evlad-ı Hacı (Hoca) Halife	-	Kadimden duta geldikleri emekleri ve bağlarıyla muafdırlar	-
5	Mescid-i Karye-i Eber	K. Eber	Zemin 95 dönüm	-
6	Mescid-i Karye-i Kılıç	K. Kılıç	Zemin 40 dönüm (Yahya imam)	-
7	Muallimhane-i Veledan-ı Laçın	-	Nakdiye 8000	-
8	Vakf-ı Amm	-	Zemin 90 dönüm, Harım kıt'a 3, bağ 5 dönüm	-
9	Yahya İmam Mescid-i Kışlacık	-	Zemin 80 dönüm	-
10	Zaviye-i Abdurrahman Seydi	Keçiborlu	Zemin 5 müdlük (sahib-i zaviye nefer 2), bağ 4 dönüm	-
11	Zaviye-i der-karye-i Yaka	K. Yaka	Zemin 50 dönüm	-
12	Zaviye-i Hacı Lala	-	Zemin ve bağ	-
13	Zaviye-i Süleyman Seydi	-	Zemin 40 dönüm	-
	TOPLAM HÂSIL			1150

Sonuç

Osmanlı Arşivlerindeki tapu tahrir defterlerini temel alarak Anadolu'nun kırsal ve küçük bir kazası olan Keçiborlu'nun XV. ve XVI. yüzyıllardaki sosyal ve ekonomik yapısını incelemeye çalıştık. Ayrıca

⁷³ Vakfın şehir hayatındaki rolü ve Türk şehirciliği hakkında daha geniş bilgi için bkz. Osman Ergin, *Türk Şehirciliğinde İmarat Sistemi*, İstanbul, 1939; Ergin, *Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*, İstanbul, 1936 ve H. Ziya Ülken, "Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği", *VD*, IX (1971), s. 30-31.

bazı kaynaklardan istifade etmek suretiyle kazanın daha sonra geçirdiği değişikliği belirli ölçüde ortaya çıkarmaya gayret ettik. Kaynakların yetersiz olmasından dolayı bu bölgedeki gündelik yaşamı ortaya çıkarmak pek mümkün olmamıştır. Fakat yerleşmenin niteliği, nüfus özellikleri, ekonomik durumu ve vakıf kurumları hakkında bilgi verilmiştir.

Çok eski dönemlerden beri Keçiborlu'nun yerleşme yeri olduğu ve Türklerin Anadolu'ya girmeleriyle birlikte Türk yerleşmesinin bu bölgede başladığını söyleyebiliriz. XV. ve XVI. yüzyıllarda var olan yerleşme yerlerinin önemli bir kısmı günümüze kadar varlığını sürdürememiştir. Bu dönemde önemli bir yerleşme yeri olan Fari gibi köyler günümüze kadar gelememiştir. Fari, Gölbaşı, Acareyük ve Bey köyleri XV. ve XVI. yüzyılın en büyük ve önemli yerleşmeleridir. Nüfusun önemli bir kısmı köylerde toplanmıştır. 1478 tarihinde köylerin nüfusu 2289 kişiden meydana gelmektedir. Bunların genel nüfusa oranları ise % 79-80'dir. 1522 ve 1530 tarihinde ise köy nüfusu 3093-4261 kişi arasında tahmin edilmektedir. Genel kaza nüfusuna oranları ise % 81-82'dir. Burada birkaç köy hariç köylerin çoğu 25-30 hanenin altında yerleşim yerleridir. 1568 tarihinde ise köy nüfusu 5607-6263 kişi civarına yükselmiş olmasına rağmen genel nüfusa oranları % 76-77'ye gerilemiştir.

Üretimden alınan vergiler dikkate alındığında, köylerin ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılıkla geçindiği görülmektedir. Tarım ürünlerinin içinde ise arpa ve buğday ağırlıklıdır. Bunun yanında şehir merkezi ve bazı köylerde bağcılığın da önem arz ettiğini görmekteyiz. Bazı köylerde afyon üretimi de yapılmaktadır. Bölgede arıcılığın da yapıldığını görmekteyiz. Arıcılık bölgede çok önemli gelir kaynağı olmamasına rağmen özellikle 1522 tarihinde birçok köyde yapılmaktadır.

Keçiborlu kazasında fazla konar-göçerlere rastlanmamıştır. 1478 tarihinde 1 adet Yörük cemaati kaydedilmiştir. 1522 tarihinde ise 2 adet kaydedilmiştir. Bu da bize Keçiborlu'da yerleşmenin çok eski devirlerden itibaren başladığını ve Yörükler için pek cazip şartlar ihtiva etmediğini göstermektedir. Yörüklerin kaza nüfusuna oranları ise % 1,6 ile % 2,5 arasında değişmektedir.

Keçiborlu şehri incelediğimiz dönemde bir kasaba görünümünde küçük bir yerdir. Ticari ve sanayi faaliyetler kısıtlıdır. Şehir merkezinde sanayi ve ticareti gösteren pazar resmi, değirmen, tahinhane ve tamga-yı bogası vergisidir. Buradan hareketle boyacılık ve dokumacılığın da Keçiborlu'da önemli bir geçim kaynağı ve şehrin gelişmesinde önemli bir faktör olduğunu söyleyebiliriz. Şehir nüfusu 1478'de 480-500 arasında, 1522 ve 1530 tarihlerinde 639-790 kişi civarında ve 1568 tarihinde ise 1554-1750 kişi civarında tahmin edilmektedir. Şehir nüfusunun genel kaza nüfusuna oranı ise 1478'den 1568'e % 16-17'den % 21-22'ye çıkmıştır.

Osmanlı toplumunda birçok sosyal kurumun, hayır sahiplerinin bağışlarıyla oluşturulduğu bilinmektedir. Keçiborlu'da bu şekilde çok fazla vakıf bulunmamaktadır. 1530 tarihinde 13 adet vakıf bulunduğunu ve bunların da çoğunun köylerde yer aldığını görmekteyiz.

Tablo 12: Keçiborlu Kazasının Toplam Hâsılı

Tarih	1478	Toplam kaza hâsılına oranı	1522-1530	Toplam kaza hâsılına oranı
Şehir Hâsılı	16056	16,2	28574	21,39
Köy Hâsılı	79732	80,8	95656	71,61
Mezra Hâsılı	1738	1,76	2743	2,05
Çiftlik ve Yaylak Hâsılı	640	0,64	1450	1,08
Yörüklerin Hâsılı	438	0,44	3988	2,98
Vakıfların Hâsılı	-	-	1150	0,86
TOPLAM KEÇİBORLU KAZASININ HÂSILI	98604	100	133561	100

Tablo 13: Keçiborlu Kazasının Toplam Buğday ve Arpa Hâsılı ve Toplam Üretimi

Buğday ve Arpa üretimi	1478 Tarihi	1522 Tarihi
Keçiborlu Şehrinde buğday üretimi	15 müd öşr x 10 = 150 müd / 3000 kile / 77100 kg.	80 müd öşr x 10 = 800 müd / 16000 kile / 411200 kg.
Keçiborlu şehrinde arpa üretimi	7 müd öşr x 10 = 70 müd / 1400 kile / 35980 kg.	33 müd öşr x 10 = 330 müd / 6600 kile / 169620 kg.
Köylerde buğday üretimi	653 müd öşr x 10 = 6530 müd / 130600 kile / 3356420 kg.	559 müd, 67 kile öşr x 10 = 5590 müd 670 kile / 112420 kile / 2890479 kg.
Köylerde arpa üretimi	449 müd öşr x 10 = 4490 müd / 89800 kile / 2307860 kg.	270 müd, 120 kile öşr x 10 = 2700 müd 1200 kile / 55200 kile / 1418640 kg.
Mezra ve çiftliklerde buğday üretimi	10 müd öşr x 10 = 100 müd / 2000 kile / 51400 kg.	23 müd öşr x 10 = 230 müd / 4600 kile / 118220 kg.
Mezra ve çiftliklerde arpa üretimi	20 müd öşr x 10 = 200 müd / 4000 kile / 102800 kg.	5 müd, 8 kile öşr x 10 = 50 müd 80 kile / 1080 kile / 27756 kg.
Toplam Keçiborlu Kazasının Buğday Üretimi	6780 müd / 135600 kile / 3484920 kg.	6620 müd 670 kile / 133070 kile / 3419899 kg.
Toplam Keçiborlu Kazasının Arpa Üretimi	4760 müd / 95200 kile / 2446640 kg.	3080 müd 1200 kile / 62800 kile / 1613960 kg.
Toplam Keçiborlu Kazasının Hububat Üretimi	11540 müd / 230800 kile / 5931560 kg.	9700 müd 1950 kile / 195900 kile / 5034630 kg.

Not: Hesaplama ilk önce öşr miktarı müd varsa kile olarak yazılmış ve öşür miktarlarının 10 ile çarpılmasıyla kazanın toplam hububat üretimi müd ve kile olarak bulunmuştur. Bir müd 20 İstanbul kilesi olarak düşünülmüş ve 20 ile çarpılmış ve böylece

müdü'n kaç İstanbul kilesi olduğu hesaplanmıştır. 1 İstanbul kilesi de 25,7 kg. olarak öngörülmüş ve bulunan kile bununla çarpılarak toplam kg. değeri elde edilmiştir.

Tablo 14: Keçiborlu Kazasında Kişi başına düşen hububat miktarı

Hububat	1478 Tarihi	1522 Tarihi
Kişi Başına Düşen Buğday	1217,65 kg ile 1209,20 kg. arası	901,15 kg ile 663,28 kg. arası
Kişi Başına Düşen Arpa	854,87 kg. ile 848,93 kg. arası	425,28 kg. ile 313,02 kg. arası
Kişi Başına Düşen Hububat (buğday ve arpa)	2072,52 kg. ile 2058,14 kg. arası	1326,64 kg. ile 976,46 kg. arası

Haçlı Seferlerinde “Tanrı Barışı” Müessesesi

Yrd. Doç. Dr. Güray KIRPIK*

ÖZET

“Tanrı Barışı Müessesesi” Haçlı Seferlerinin ortaya çıkmasında etkili, dini ve askeri veçheleri olan bir müessesedir. Bazı araştırmacılar buna “Tanrı Barışı Projesi” adını da verirler. Haçlı Seferlerinin düşünce temellerinden biri olan “Tanrı Barışı Müessesesi”nin tesirlerini pek çok tarihi olayda görmek mümkündür. Örneğin, 1683’ten sonra Osmanlı Devleti’ne karşı yapılan 1687 Kutsal İttifak’ı “Tanrı Barışı”nın bir görüntü şeklidir. Birinci Haçlı Seferi’nden(1096) Dokuzuncu Haçlı Seferi’ne(1278), Sırpsındığı’ndan(1369) Anadolu’daki İstiklal Harbi’ne(1920) giden uzun süreç “Tanrı Barışı” projesini gerçekleştirme girişimlerinin çeşitli şekilleri olarak ele alınabilir.

Anahtar kelimeler: Tanrı Barışı, Haçlılar, Haçlı Seferleri.

“The Peace of God” Organisation in the Crusading Campaigns

ABSTRACT

“The Peace of God Organisation” is a organisation that affected the arising of the crusading campaigns and it has religious and military aspects. Some scientists say it “The Peace of God Project”. It’s possible that seeing a lot of affects of “The Peace of God Organisation” from one of the origins of the idea of crusades. For instance, there is holy alliance in 1687 after the 1683 and it’s an appearance of the “Peace of God Organisation”. The long period which is from the First Crusades to the Ninth Crusades and from Sırpsındığı to the Turkish Independence War in Anatolia can be analyze various implementations and initiatives of The Peace of God project.

Key words: Peace of God, Crusades, Crusading Campaigns.

Giriş

“Tanrı Barışı Müessesesi” Haçlı düşüncesinin kaynaklarından sayılan bir fikri müessesedir. Tarih içinde doğuda ve batıda kurulmuş olan büyük devletler çeşitli barış dönemleri yaşatmışlardır. Ancak burada konu aldığımız “Tanrı Barışı” kavramı temel anlamı itibariyle barıştan çok “savaş”ı çağrıştırmaktadır. Bunun sebebi ortaçağda meydana gelmiş birtakım olaylar silsilesidir. Batı’nın Doğu’da bir “Tanrı Devleti” ve “Tanrı Barışı” sağlama çabalarının geçmişi tarihte birçok olayla bağlantılı olarak bulunmaktadır. Burada bu olaylardan Haçlı Seferlerinin ortaya

* Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Tarih Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi,
guray@gazi.edu.tr

çıkmasında “Tanrı Barışı Müessesesi”nin yerini ortaya koymaya çalışacağız.

Tanrı Barışı(Peace of God)¹, Alman tarihçi Carl Erdmann’ın “Haçlı Düşüncesinin Kaynağı(The Origin of the Idea of Crusade)” adlı meşhur çalışmasında dile getirdiği², Marcus Bull’un “Tanrı Barışı(The Peace of God³ veya Pax Dei)” tabiriyle tanımladığı, Haçlılık ile bağlantı kurduğu⁴, Steven Runciman ve James Reston’un “Tanrının Savaşçıları(Warriors of God)” diyerek bir kitap boyunca hikaye ettiği bir kavramdır.⁵ Ayrıca modern Haçlı tarihçilerinden Jonathan Riley-Smith’in “Kutsal Savaş(Bellum Sacrum)” adıyla tanımladığı⁶ “Tanrı’nın Askerleri(Militia Dei)”, günümüz modern dünyasında “Jesus’s Army” ve “Salvation” tabirleriyle tezahür eden⁷ ve batıda sık kullanılan dini, siyasi ve tarihi anlama sahip bir fikri müessesedir.

Haçlılar ve “Tanrı Barışı”

“Tanrı Barışı” kavramı Roma pagan inancında bulunan “Tanrıların Barışı(Ira Deorum veya Pax Deorum)”⁸ kavramından Batı

¹ Richard Landes, “[Peace of God, Pax Dei](#)” *Berkshire Encyclopedia of Millennial Movements*, June 1999.; L. Gleiman, “Some Remarks on the Origin of the Treuga Dei”, *Etudes d’histoire littéraire et doctrinale* 17, 1962, pp. 117-137.; Sister Dolorosa Kennelly, C.S.J., “Medieval Towns and the Peace of God”, *Medievalia et Humanistica*, fasc. 15(1963), pp. 35-53.; *Recueils de la Société Jean Bodin*, vol.14, La Paix, 1961.; H.E.J. Cowdrey, “The Peace and the Truce of God in the Eleventh Century”, *Past and Present*, No.46(1970), pp. 42-67.; Edward Peters “Birinci Haçlı Seferlerinin Ana Kaynakları”nı sunan kitabında “Truce of God” adlı bir bölüme yer vermiş, burada ana kaynaklardaki yazıları toplamıştır(E. Peters, (ed.) *The First Crusade The Chronicle of Fulcher of Chartres and Other Source Materials*, Pennsylvania, 1971, pp. 17-22.).

² Geniş bilgi için bkz. Carl Erdmann, *The Origin of the Idea of Crusade*, Princeton Un. Press, 1977.; Carl Erdmann, *Die Entstehung des Kreuzzugsgedankens*, rep. Stuttgart, 1955.; Ayrıca H. Hoffman “Gottesfriede und Treuga Dei”, *Monumenta Germaniae Historica*, Schriften, vol. 20, Stuttgart, 1964.

³ Truce of God(Treuga Dei) ve Peace of God kavramları kaynaklarda birbiri yerine kullanılmaktadır. Ancak Marcus Bull kitabının bir bölümünü tamamen Tanrı Barışı ve Birinci Haçlı Seferi konusuna ayırmıştır(Bull, “The Peace of God and the First Crusade” *Knightly Piety and the Lay Response to the First Crusade*, Oxford, 1993, p. 21).

⁴ Marcus Bull, *a.g.e.*, pp. 21-22.

⁵ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I-II-III*, Çev.: Fikret İşıltan, TTK Yayınları, Ankara, 1998.; James Reston, *Warriors of God*, New York, 2001.

⁶ Jonathan Riley-Smith, *Haçlılar Kimlerdi?*, Çev.:Berna Kılınçer, Ankara, 2004, s. 16.

⁷ *Second Council of Lyons 1274*, Constitution I, s.1. ve Robert of Monk, Edward Peters(ed.) *The First Crusade The Chronicle of Fulcher of Chartres and Other Source Materials*, Pennsylvania, 1971, p. 4, 31..vd.

⁸ “The Wrath of the Gods” tabiri ile de karşılansaktadır. ["Truce of God". Encyclopedia Britannica Online](#); [Philip Schaff, editor, History of the Christian Church, vol. IV: 78 :Feuds and Private Wars. The Truce of God?](#). Reference: A. Kluckhohn, *Geschichte des Gottesfriedens*, Leipzig, 1857.

medeniyetine geçmiştir.⁹ Roma tarihçisi Edward Gibbon, Rügen adasında yaşayan ve yer tanrıçasına tapınmakta olan bir eskiçağ pagan Germen kabilesinde “Tanrı’nın barışına ve huzuruna sığınma” inancından bahsederek eskiçağın pagan Avrupa’sında bu “Tanrı Barışı” fikrinin varlığını ispatlamaya gayret etmiştir.¹⁰ Roma’nın Ortaçağ Avrupa sahnesinden çoktan çekilmiş olduğu onuncu yüzyılda kurulmuş olan Cluny tarikatının en temel amacı da “Tanrı Barışı”nı geliştirmek olmuştur. Tarikat askeri bir hüviyete sahipti ve bu şövalye hüviyeti ile düzeni sağlayacak, barışı tesis edecekti. Bunun gibi başka askeri tarikatlar da bu yüzyılda Avrupa’da yayılmaya başladı. Örneğin Fleury tarikatı bunlardan biri idi ve amacı Tanrı Barışı’nı korumak idi. Bu tarikatlerde manastırın hakimiyetini korumak bir manada “Tanrı Barışı”nı korumak olarak telakki edilmekteydi.¹¹ Böylece “Tanrı Barışı” kavramının bir dini çevrenin de katılımıyla 989’da toplanan Charrox Sinod’unda sınırlı bir bölge konsilinde kullanıldığı görülmektedir.¹² Bundan beş yıl sonra 994’te Anse’te toplanan konsilin tek konusu “Tanrı Barışı” olduğu için adına “Tanrı Barışı Konsili” denmişti. Bu kavram ile birlikte Ortaçağ Avrupa toplumunda “kilisenin korunması” görevini üstlenerek gelişen bir dini-askeri yapı da ortaya çıkmaktaydı. Bundan dolayı dini-askeri anlamlar taşıyan tabirler “Militia Dei” ve “Militia Christi” gibi tabirler ile bu kavramın çok yakından alakası olduğu söylenebilir.¹³ Dolayısıyla kilisenin koruyuculuğuna sığınıp, Haçlı kabilelerine katılanlar da Tanrı Barışı’nın yaygınlaştırılması fikriyle hareket edenlerden oluşmaktaydı. Böylece “Tanrı Barışı Hareketi” sadece Avrupa içinde kalmış bir hareket olmuyor, Sait el-Âşûr’un belirttiği gibi bir Haçlı Hareketi’ne dönüşüyordu.¹⁴

“Tanrı Barışı(Treuga Dei/Truce of God)” fikri 1027’deki Toulouges Konsili’nde şövalyeler arası savaşı sona erdirmek üzere kullanılan bir müessese idi. Daha sonraki yıllarda ve X. Yüzyıldan XIII. Yüzyıla kadar olan dönemde Tanrı Barışı müessesesinin bir anathema veya aforoz belgesi gibi müesseseseleşmiş safhalarını görmekteyiz. Georges Duby’nin Haçlı kaynakları ve Hıristiyanlık dini kaynaklarına dayalı olarak yaptığı araştırmalar neticesinde vardığı sonuç; “*Hıristiyanlıkta düşüncede başlayan Tanrı Barışı hareketinin doğal*

⁹ Richard Landes, *a.g.e.*; Philip Schaff, editor, *History of the Christian Church vol. IV: 78: "Feuds and Private Wars. The Truce of God"*. Reference: A. Kluckhohn, *Geschichte des Gottesfriedens*, Leipzig, 1857.

¹⁰ E. Gibbon, *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire* Vol. I, Chapter: IX, Note: 65; [Truce of God-Bishopric of Terouanne. 1063.](#)

¹¹ Richard Landes, *a.g.e.*

¹² Thomas Head, "The Development of the Peace of God in Aquitaine (970-1005)" *Speculum* 74.3, (July 1999), pp. 656-686.; [Peace of God-Synod of Charroux, 989.](#); Runciman, *a.g.e.*, I, s. 66.

¹³ Erdmann, *a.g.e.*, p. 28.

¹⁴ Said Abdulfettah el-Âşûr, *el-Hareketü's-Salibiyye fi'l-Usuri'l-Vustâ*, I-II, Mektebetü'l-Ancalu el-Mısıryye, Kahire, 1963.

sonucu olarak *Haçlı Seferleri ortaya çıkmıştır.*” fikridir. Duby’nin fikrinde “Tanrı Barışı” projeden de öte bir kurumdur. Öyle ki bu bir ideal kurumdur.¹⁵ Marcus Bull da hemen onu destekleyerek demektedir ki, “*İlk Haçlı hareketlerine dair modern çalışmalar da ‘Barış’ üzerine bölümler bulunmaktadır. Öyle ki, XI. yüzyılda Kilise savaşçılar için olumlu bir sebep gösterecek delil bulmak işiyle ilgilenmekteydi.*”¹⁶ Dolayısıyla “Tanrı Barışı” projesi o dönemin sadece dini bir ihtiyacı olarak değil aynı zamanda ortalıkta gezen, başıboş, işsiz güçsüz “asker ve savaşçı”lar meselesinin sonucu olarak ortaya çıkmıştı. Öte yandan Hıristiyanlık dininin resmen kabul edildiği ilk yıllarda ise “Kutsal Savaş” kavramı pek revaçta değildi.¹⁷

Avrupa içinde “Tanrı Barışı” fikri Haçlı Seferleri’nin hemen öncesindeki yıllarda Avrupa halklarının kendi bölgelerindeki savaşlardan dolayı çıkmıştı. Yoğun savaşların yaşandığı Aquitania¹⁸ bölgesindeki Chabannes’lı Adhemar’ın ortaya attığı bu fikir başlangıçta “Aquitanalıların Barışı” olarak da adlandırılmıştı (950-1030). Birinci Haçlı Seferi’ne katılanların birçoğunun “Tanrı Barışı” hareketinin ortaya çıkıp yayıldığı Aquitaine bölgesinden olması da dikkati çekmektedir. Dini, askeri, politik ve sosyal anlamlarıyla bu fikir ileri sürüldüğünde istenilen amaçlara götürebilecekti. Neticede Haçlıları harekete geçiren fikri kaynaklardan biri bu müessese olmuştu(1095-1101).¹⁹ Nitekim Papa II. Urban Haçlı Seferine çağrı yaparken Tanrı’nın Barışı’nı sağlama kararı üzerinde durmuş ve yaptığı konuşma sonunda O’nu dinleyen kalabalıktan “Tanrı bunu istiyor(Deus le volt)” nidaları yükselmişti.²⁰ Bazı Haçlı kronikleri Kudüs’ün Haçlıların eline düşmesini anlattıkları paragrafların başına “Barışın Görünüşü” tabirini isim olarak tercih etmekteydiler.²¹

Batı Roma’nın istilaya uğrayarak yıkılması(476) Hıristiyanlığın savunma hatlarını kilise merkezli oluşturmaya başlaması sonucunu doğurmuştu. Ancak bu savunma hattı olmaktan da öteye giderek piskoposluklara bağlı olarak birer kiliseler ordusu hayatiyet kesbeder duruma gelmişti. Esasen ortaçağ feodal sisteminin Haçlı Seferleri noktasından en çok gözden kaçan ve bilakis en önemli taraflarından biri kiliseye bağlı geniş araziler ve onlardan beslenen şövalyelerin sayısının fazlalığıdır.²² Diğer taraftan Augustinus’un ortaya attığı “Haklı

¹⁵ Georges Duby, *Ortaçağ İnsanları ve Kültürü*, s. 216.

¹⁶ Bull, *a.g.e.*, p. 22.

¹⁷ Erdmann, *a.g.e.*, p. 3.

¹⁸ Fransa’nın güneybatı bölgesi “Aquitania” bölgesidir.

¹⁹ Bull, *a.g.e.*, pp. 32-33.; Piers Paul Read, *The Templars(Tapınak Şövalyeleri)*, Çev.: S. Gül Erdem, Ankara, 2003, s. 86.

²⁰ Robert the Monk, *Historia Hierosolymitana*, Edward Peters(ed.), *a.g.e.*, p.4.

²¹ Raymond d’Aquiliers, E.Peters, ed., “The Vision of Peace” The Siege of Jerusalem, *a.g.e.*, p. 215.

²² Henri Pirenne, *Ortaçağ Avrupasının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Çev: U. Kocabaşoğlu, İstanbul, 1983, ss. 52-59.

Savaş(Just War)” fikri X.-XI. Yüzyıldan itibaren Avrupa’nın tamamında bir dini akide olarak kabul edilmeye başlamıştı.²³ Özellikle de Haçlı Seferleri Augustinus’un bu “Haklı Savaş” kuramına dayanmaktaydı.²⁴ Augustinus öte yandan Tanrı Barışı için “Haklı Şiddet” tabirini ileri sürerek Hıristiyan dininde “barış için savaş” fikrini ilk yerleştirenlerden olmaktadır.²⁵

“Haklı Savaş” tabirinin yanı sıra doğuda ilk havarilerin yaşadığı mekanların ve onlara ait olduğu ileri sürülen savaş alet ve kalıntıları(relikleri)nin tutsak düştüğü haberleri kiliseler vasıtasıyla hızlı bir şekilde yayılmıştı. Bu haberlerin de Hıristiyanları etkilemesiyle batıda “sefere çıkma”nın kutsallığı ve “martyr”lik teorileri kendisine zemin bulmaya çalışmaktaydı. Şüphesiz bu teorilerin zemin bulmaya çalıştığı zamanın X. Yüzyılın sonları olması ve hatta XI. yüzyıl başlarında yoğunlaşması dikkat çekmektedir.²⁶ Kilise ve din adamları, ortaçağ Avrupa’sında ellerinde bulunan fikri ve sosyo-ekonomik güçlerle halkı, silahşörleri, seçkin prensleri, dukleri ve kontları kolayca bu “kutsal savaş” düşüncesi içine çekmeyi “Tanrı Barışı” adlı bir birlikten bahsederek başarmaya çalışmaktaydılar. Buna göre, doğuda esir bulunan Hıristiyanlık mekanları özgürleştirilecekti. Bir başka deyişle “Tanrı’nın kendisi” tutsaklıktan kurtarılarak özgürlüğe kavuşturulacaktı. Nihayet “Tanrının tutsaklıktan kurtarılması” ve “özgürleştirilmesi” amacıyla yola çıkan ilk Haçlı seferi XI. yüzyılın sonunda “Tanrı Barışı”ni sağlamak amacını gütmekteydi.²⁷

XI. yüzyılın başlarında batıda ortaya çıkmış olan “Tanrı Barışı” hareketi aynı zamanda yeni bir olguyu daha kabul ettiriyordu. Bu olgu Batıda şövalyelerin de kilise nazarında “etik” davranabilecek bir karakterde yetiştirilmelerinin yolunun açılacağı düşüncesi idi. 1010 ve 1014 yıllarında Puvatya(Poitiers)’da düzenlenen 1000 yılı konsilinin temel konularından birinin “Barış” ve “Adalet” olması dikkat çekicidir.²⁸ Öte yandan Papazlardan bazıları din adamlarının ellerine silah almalarının çok hatalı olduğunu belirtmekte idi. Buna rağmen bazı

²³ Burada “Just War” kavramını Türkçe’ye aktarıırken Haçlı Kroniklerinde bu kavramın hangi anlam kastedilerek kullanıldığına bakılmış ve mevcut çevirilerde de “Haklı Savaş” tabirinin kullanıldığı görülerek bu tercih yapılmıştır. “Adil Savaş” şeklinde çevirilmesi de anlamı yaklaşık olarak vermektedir(bkz. Erdmann, *a.g.e.*, pp. 7-8.; Riley-Smith, *a.g.e.*, ss. 19-20.; Francis Dvornik, *Konsiller Tarihi*, Çev.: M.Aydın, TTK, Ankara,1990, s. 96.

²⁴ Piers Paul Read, *a.g.e.*, s. 43.

²⁵ Riley-Smith, *a.g.e.*, s. 23.

²⁶ Bull, *a.g.e.*, p. 39.

²⁷ Bu barış sadece Ortadoğu’daki Hristiyanları kapsamıyor, bütün Avrupa’yı, Kuzey Afrika, Balkanlar, Bizans ülkesini içine almayı hedefliyordu. Nitekim Jonathan Riley-Smith de bu kanaattedir(Riley-Smith, *a.g.e.*, ss. 23-37.).

²⁸ Bull, *a.g.e.*, p. 33.; Marc Bloch, *Feodal Toplum*, Çev.: M.A. Kılıçbay, s. 545.; [Thomas Head and R. Landes, editors, The Peace of God. Social Violence and Religious Response in France around the Year 1000 \(Ithaca and London: Cornell University Press, 1992\), Document no. 1: The acts of the Council of Charroux, 989.](#)

Hıristiyan azizleri ve özellikle Sebastian, Maurice, George ve Martin gibileri birer asker papaz hüviyetinde şahsiyetler idiler. Bu askerlik şekli onların nazarında şu cümlede özetlenmekte idi: “*Ben İsa'nın bir askeriyim, kesinlikle savaşmam*”.²⁹ Öte yandan artan Norman göçünün baskısı ve Müslüman nüfus yayılması ile Hıristiyan din adamları için askeri tarikatler önemli bir gereklilik olmuştu. Bu durumda bir süre sonra Piskoposlara bağlı “Şövalye birlikleri” güçlendirilmiştir.³⁰

X. yüzyıldan XI. yüzyılın ilk yarısına kadar Roma sonrası Kuzey Avrupa ortaçağının tabii karmaşa ve savaş ortamında “barış” kavramı batıda tesirli ve hukuki geçerliliği olan bir mefhum durumunda değildi. Yer yer ortaya çıkan barış anlaşmaları da geneli etkileyecek durumda değildi. XI. yüzyılın sonunda toplanan 1082’de Liege Alman baronları “Tanrı Ateşkesi” ilan ettiler.³¹ 1083 yılında Almanya’da Köln(Cologne) Piskoposluğu’nun toplantısında yaptığı bir “Tanrı Barışı” ilanını daha görmekteyiz.³² Bu sıralarda Orta ve Kuzey Avrupa adeta bir ortaçağ eşkıyalığı ile boğuşuyordu. Ardından 1095 Klermont Konsili’nde “Tanrı Barışı” ilkesinin onaylanmasından az sonra Avrupa’da hiç beklenmedik yerlerde Papalığın çağrısına uyarak “Tanrı Barışı” için silah bırakanlar olduğu gözlemlendi.³³ Esasen burada “silah bırakma” başka bir sefere hazırlık için Papalık ve Prenslere baskısına boyun eğme olarak görülmektedir. Bu zamanda Avrupa’da kalıcı barış için çaba gösteren kurumların başında Papalık ve Piskoposlar gelmekteydi.³⁴ Kuzey Avrupa ise Hıristiyanlığın henüz nüfuz etmeye çalıştığı yerler idi. Ancak Tanrı Barışı müessesesinin istendiği alanlarda bu bölgeler öncelikli sırayı almaktadır.

“Tanrı Barışı” müessesesini dikkatle incelediğimizde, ortaçağ Avrupa tarihinde Papalığın iki temel amaca bu müessese yoluyla ulaşmaya çalıştığı anlaşılmaktadır: Birinci amaç, o devir itibariyle Papalık bu isim altında bütün dünya Hıristiyanlarını kendi hükmü altında birleştirerek önce Avrupa’da, sonra doğuda bir “Tanrı Barışı” devletini, Kudüs Krallığı örneğinde olduğu gibi, kurmaktır.³⁵ Başka bir deyişle “Ökümenik (Eucumenik)” olma vasfını önce Avrupa’da sonra da o zamanın bütün dünyasında kabul ettirmiş olmak temel hedefti. İkinci amaç, “Tanrı Barışı” ilanı ile Hıristiyanlık bir dini reforma tabi tutulmakta ve bu reformun kalıcı olabilmesi için bir uygulama safhası

²⁹ Erdmann, *a.g.e.*, pp. 14-15.

³⁰ Erdmann, *a.g.e.*, p. 26.; Piers Paul Read, *a.g.e.*, ss. 11-19.; Marc Bloch, *Feodal Toplum*, ss. 416-438.

³¹ Bloch, *a.g.e.*, s. 549.

³² H. Hoffmann, *Monumenta Germaniae Historia*, Legum, vol. II, Hannover, 1837, pp. 55-58.

³³ William of Malmesbury, *Chronicle*, E. Peters, *a.g.e.*, p. 18.; Piers Paul Read, *a.g.e.*, s. 86.; Francis Dvornik, *a.g.e.*, s. 36.

³⁴ Bull, *a.g.e.*, p. 57.

³⁵ Riley-Smith, *a.g.e.*, ss. 29, 30, 35.